

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

VI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

15.

2006.

A balatonfüredi Lóczy Lajos Gimnázium sapkajelvényei (1956)
(*Helytörténeti Gyűjtemény*)

Jegyzőkönyv.

Felvéve 1956. okt. 31-én Balatonfüreden a SIOZ Szanatoriumban a Munkás Tanács ülésén.

Jelen vannak: ~~az elnöki bizottság tagjai~~; dr. Zeigmond Elemér, dr. Rinay István orvos, Csaray Valéria, Kustos Endréné, Fráter Koltóné, Helferichné Frigyessné, Krisztián István Munkástanács tagjai.

Tárgy: A végrehajtóbizottság tagjainak megválasztása a Munkástanács tagjai közül.

	szavazat:	
Helferichné	7	elő.
Kustosné	5	tanácsító részleg
Molnár	4	főgépész
Krisztián István	3	főszakács

3 szavazatot kapott még : dr. Rinay, Fráterné, Koczarus József

2 " " " : dr. Zeigmond Elemér,

1 " " " : Reményi Gyula és Csaray Valéria

Molnár bajtárs távollétében helyettesen Fráterné.

A bizottságokra vonatkozó életrajzok, kérelmek megismerésére megtörtént.

Az ülés beárva.

Kelt.

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Munkástanácsi jegyzőkönyv (1956)
(Helytörténeti Gyűjtemény)

Felelős szerkesztő:
ELEK MIKLÓS
Szerkesztőbizottság:
BAÁN BEÁTA, NÉMETH ÁKOSNÉ,
DR. RÁCZ JÁNOS,
Z. KARKOV ÁNY JUDIT

Kiadja
a Balatonfüredi Városi Könyvtár és
Helytörténeti Gyűjtemény,
a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület

Felelős kiadók:
SÁRKÖZINÉ SÁROVITS HAJNALKA
igazgató

SZENFNERNÉ VARGA ANIKÓ
elnök

A folyóirat Balatonfüred Város Önkormányzata,
a budapesti Csokonai Művelődési Központ,
a balatonfüredi Iglói és Gerbovits Nyomda Bt.,
a Veszprém Megye Kultúrájáért Közalapítvány
támogatásával jelent meg.

Szöveggondozás:
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Számítógépes szerkesztés:
M. KUZMA ANGÉLA

Ára: 250,-Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok
tagilletményként kapják.

A pecsétnyomat rekonstrukciója
PÁLFFY KÁROLY
grafikusművész munkája.

FÜREDI HISTÓRIA
helytörténeti folyóirat
Megjelenik áprilisban, júliusban és decemberben.

a címlapon Gáty István felvételei

Szerkesztőség:
8230 Balatonfüred, Arany János u. 12.
Tel.: 87/340-744

Nyomás:
Csokonai Művelődési Központ, Budapest
ISSN 1587-9399

TARTALOM:

- Lázár János:
IN MEMORIAM PROFESSZOR
DR. HORVÁTH MIHÁLY ..... 2. oldal
- Németh Ákosné:
SZÉP ERNŐ BALATONFÜREDEN ..... 3. oldal
- Elek Miklós:
ELTÚNT EMLÉKJELEK NYOMÁBAN 2. .. 6. oldal
- Asbóth Miklós:
DULOVITS ÁRPÁD ..... 7. oldal
- Csóti Csaba:
BORÁSZATI
ÉS GYÜMÖLCSKIÁLLÍTÁS ..... 8. oldal
- Nagy Ferenc:
EPIZÓDOK A BALATONI
SZÖVETSÉG ÉLETÉBŐL ..... 13. oldal
- Bakos Miklós:
BALATONFÜREDRE EMLÉKEZEM .. 14. oldal
- Bertók Gyula:
EGY TUDOMÁNYOS INTÉZET ..... 16. oldal
- Tóth-Bencze Tamás:
A BALATONI MADONNA-SZOBOR .. 19. oldal
- Koczor Dóra – P. Herczeg Edit:
IN MEMORIAM KÓSA PÁL ..... 21. oldal
- Rosta Róbertné:
EGY KÖNYVTÁROS
56-OS EMLÉKEI ..... 27. oldal
- Tóth Györgyi
PÓTLÁS ..... 29. oldal

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak, hogy
lemondtak tiszteletdíjukról, szerzői jogdíjukról.

Szerzőink:

Asbóth Miklós
könyvtárigazgató, Kalocsa

Prof. Dr. Bakos Miklós
ny. egyetemi tanár, Budapest

Bertók Gyula
ny. üzemmérnök, Balatonfüred

Csóti Csaba
levéltáros, Kaposvár

Elek Miklós
könyvtáros, Balatonfüred

Koczor Dóra
szőlész-borász, Balatonfüred

Dr. Lázár János
vegésszmérnök, Balatonfüred

Nagy Ferenc
levéltáros, Budapest

Németh Ákosné
ny. könyvtáros, Balatonfüred

P. Herczeg Edit
ny. tanár, Balatonfüred

Rosta Róbertné
ny. könyvtáros, Balatonfüred

Tóth Györgyi
könyvtáros, Balatonfüred

Tóth-Bencze Tamás
könyvtáros, Balatonfüred

LÁZÁR JÁNOS

IN MEMORIAM PROFESSZOR DR. HORVÁTH MIHÁLY

Július 12-én, meleg nyári nap reggelén kaptuk a megdöbbentő hírt, hogy Horváth Mihály professzor úr, Miska bácsi örökre elaludt kórházi ágyán.

1924-ben született Pécsen. Halhatlan szorgalma, tudásvágya hamarosan a legkiválóbbak közé emelte. Pécsen a legjobb professzorokkal dolgozott együtt, s ott szívta magába a tudást és a kutatás szeretetét, az új iránti érdeklődést.

1958-ban került Balatonfüredre, ahol a laboratóriumot vezető orvosként végezte munkáját, majd kutatásait. Munkája során kiemelkedő szerepet vállalt a radiodiagnosztika magyarországi megalapításában és elterjesztésében. A kardio-rehabilitációs szemlélet megalkotásában és elterjesztésében is jelentős volt részvétele. Sokat foglalkozott a Balatonfüred városában található szénsavas forrásokkal, s azok felhasználásával a kardio-rehabilitációs folyamatokban. Jelentős kutatásokat folytatott az infarktus rizikófaktorainak feltárására.

Horváth Mihály 1924–2006

A helytörténeti munkában, a város társadalmi életében egyaránt részt vett. Észrevételeiben az átgondoltság, körültekintés volt a jellemző, s aggódás, segíteni akarás egy jó ügy mellett.

Tudományos és társadalmi munkásságát hosszú oldalakon át sorolhatnánk, azokkal a kitüntetésekkel, elismerésekkel együtt, melyben munkáját elismerték.

Azonban a munka és kutatás mellett szót kell ejtenünk az emberről, aki meghúzódott e tevékenységek mögött. Hatalmas tudása, intelligenciája mellé szerénység, emberszeretet társult. A kollégákat, munkatársakat egyenrangú partnerként kezelte. Munkája során egyszerre tanított és tanult. Tapasztalatát, tudását észrevétlenül adta át társainak, tanítványainak. A hibákra, tévedésekre csendesen, a másik megsértése nélkül hívta fel a figyelmet, s jó tanácsaival, javaslataival azonnal javította is azokat. Előadásaiban mindig a csapatmunkát hangsúlyozta, s a sikert mindig megosztotta a munkatársaival. Figyelemmel kísérte kollégái, barátai munkáját, életútját, s mindig segítette őket.

Közvetlen, csendes, kedves stílusával hatni tudott az emberekre. Hívóként a szeretet hirdette, s igyekezett a felesleges konfliktusokat elkerülni, a meglévőket szép szóval, csendben, a legkisebb emberi és lelki károsodással megoldani. Meleg barátsággal, önzetlenül segített az embereken. Betegségét békés tudomásulvétellel nyugtázta, utolsó napjaiban megtiltott minden vele kapcsolatos beavatkozást.

Halálával egy igazi ember távozott közülünk.

Prof. Dr. Horváth Mihály 1994–2003 között a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület első elnöke volt.

Munkahelye, a Szív-kórház (Helytörténeti Gyűjtemény)

NÉMETH ÁKOSNÉ

SZÉP ERNŐ BALATONFÜREDEN

Szép Ernő költő, író, drámaíró, újságíró (Huszt 1884. június 30. – Budapest 1953. október 2.) a *Nyugat* első nagy nemzedékének tagja volt, de új és összetéveszthetetlen egyéni hangon szólalt meg. Sokoldalú életműve hosszú ideig méltatlanul feledésbe merült, az utóbbi években azonban újra felfedezték, mint a modern, abszurd irodalom hazai előfutárát. Ismét kiadták összes verseit, megjelentek válogatott novellái, elfeledett drámái. Legismertebb darbjait (*Patika*, *A vőlegény*, *Lila ákác*) ma is játsszák.

Az író hűgának végrendelete alapján 1984-től a Magyar Dráma Napján, szeptember 21-én kerül átadásra a *Szép Ernő Jutalom*, (Szép Ernő Díj). A szakmai kuratórium az évadban bemutatott, vagy nyomtatásban megjelent legjobb magyar dráma szerzőjének, „elsődrámás” pályakezdő írónak, vagy drámaírói életmű elismerésért ítéli oda. Részesült már a díjban többek között: Weöres Sándor, Szakonyi Károly, Hubay Miklós, Spiró György, Szabó Magda, Sütő András, Kornis Mihály is.

A Füreddel kapcsolatos szépirodalmi válogatásokban, összeállításokban eddig nem szerepeltek Szép Ernő írásai, a helytörténeti kiadványok sem említik itteni tartózkodását. Pedig az eddig fellelt dokumentumok azt bizonyítják, hogy az író 1914 június-júliusában, majd 1915 július elején Füreden pihent, s élményeiről sajátos hangulatú írásaiban is beszámolt. Ady Endréhez írt leveléből az is kiderül, hogy *Patika* című darbjának néhány jelenetét itt kezdte el formába önteni.

Ady Endre 1914. június 17-én Érmindszentről látogatásra invitáló levelet küldött barátjának Budapestre: „Szeretett Kedves Ernőm, itthon tengek, lézengek nyavalyásan, desperáltan. Sokat gondolok reád, s be szép volna, ha egy napon leszaladnál Érmindszentre. Persze, idejében tudatnál, hogy itthon legyek mindenestre. Károlyig vonaton s onnan kétórás kocsit. Miket csinálsz lelkem? Ölel Ady Endre”

Szép Ernő már másnap 18-án, csütörtökön válaszolt: „Drága Endrém, nagyon fájt és nagyon jólesett anzikszkártyád. [...] Köszönöm kedves híváso-

dat, és ha valami óhajtott korban élnék, most rögtön szánba vagy kocsiba fognék, vagy lóháton, vagy gyalog rögtön indulnék hozzád. Ellenben szombaton Balatonfüredre megyek, régen készülök erre a kis üdülésre vagy micsodára, már le is kötötték szombatra a szobámat a szanatóriumban, s nem tudom most már megváltoztatni a dolgot. De nagyon szeretnék egy kicsit együtt lenni veled. Különösen a hazádban, és azt spekuláltam ki, hogy a jövő hónap vége felé elmegyek egypár napra Érmindszentre, ha még otthon leszel, és ha akkor is szívesen látsz. [...]”

A következő ismert levél már Füredről érkezik Adyhoz, júniusi jelzéssel, dátum nélkül: „Drága Endrém! [...] Mélyen köszönöm azt a pár szép sort, amit írtál nekem, s most mindjárt, abban az órában, amelyben az anzikszot kaptam, leülök, hogy valamit próbáljak neked írni, bár lustább vagyok, mint az egész világ, és semmi emberi mozgalom nincs lelkemben. De nagyon szégyelleném magamat magam előtt, ha nem sietnék Neked válaszolni. [...] Itt nyaralok Füreden, s valami színdarabbal gyötrődöm egy-egy órát, anélkül hogy kedvem vagy ambícióm lenne a színpadhoz, s anélkül hogy remélném az úgynevezett sikert, s kíváncsi lennék a pénzre, amelyről nincs mit várnom. Hogy kedves és megható kíváncsiságodnak legalább ezen a téren udvarolhassak egy percig, elpanaszlom Neked, hogy „darabom” egy kisvárosban „játsszik” s az a kacagtató témája van, hogy egy új patikussegéd jön oda, aki boldog szeretne lenni, és – képzeld – nem lesz boldog. Elmegy a bálba, próbál kártyázni, komázni, inni s ezután a patikusnéval szeretne regényt csinálni, végül hegedűjátékával becsalja a kis segédszobába éjszaka a cselédet. [...] Körülbelül evvel a lelkesedéssel fogtam hozzá a darabíráshoz, fájdalom, nemigen érdekel, s nem is értek hozzá. Inkább becsületből próbálkoztam vele, mert sok előleget kaptam a színháztól. Fájóbb ösztöneim csillapítására éjszakánként verseket, azaz csak verssorokat firkálok, amelyeket halálom után szándékozom kiadni. A világerért sem akarok előtted egy teljesen örömtelen étellel tetszelegni; este el

megyek magamban csolnakázni, vagy ülök a parton egy lócán, ilyenkor sikerül zsákmányolni néhány percet, amikor elfelejtem magamat, s nagyon lekötöztetnek érzem magam a holddal meg a Balatonnal szemben. [...] Itt van egy kedves, szőke orvos, dr. Schmidt Ferenc, a szanatórium főorvosa – ott kosztolok, és mellette ülök az asztalnál – beszélni szokott rólad, nagyon szeret, s többször elpanaszolta, hogy te haragudtál reá, amikor kezelte.

Szép Ernő tehát 1914. június 20-án (szombaton) kezdte meg füredi pihenését. Levele a bizonyíték, hogy a könyv alakban 1919-ben megjelent, s a Belvárosi Színházban 1920. február 13-án bemutatott *Patika* című színművét már 1914-ben, ittléte alatt kezdte el írni. Kéziratai szerint a darab II. felvonásának töredékei már 1914-ben felbukkantak *Patikussegéd* címmel. (A magyar kisvárosi életet s az úri középosztályt kritizáló, lírával átszőtt, groteszk darabot a közönség rokonszenvvel, a jobboldali sajtó durva kirohanásokkal fogadta. Az addig táblás házzal menő színművet az 50. előadás előtt levették a műsorról. Az író a gyalázkodások miatt két évre elhagyta az országot, távozásának oka kifejezetten a darab körül kialakult légkör volt. A *Patikát* 1972-ben újjította fel a kaposvári színház, azóta több fővárosi és vidéki színház is bemutatta.)

Június 28-án Füreden éri a szarajevói merénylet híre, *A tragédia* című tárcáját innen küldi Az Estnek. „Vasárnap délután. A Balaton, mint valami széles és hosszú és édes kék unalom, mely a távol-ságban elszürkül. [...] A tavon messze vitorlák lebegnek, nagy fehér madarak, a melyek leszállottak a vízre. A part közelében enyelgőn hintálja magát szerteszt a Csolnakázás, a parton fehéren sétál a Séta, a platánok alatt a padokon végig a Nyugalom, keresztbevetve a lábukat. A távoli tihanyi kettős torony, mint együtt emlékező öreg pár. Egy kis kerek pavillonban cigányzene édeskedik, s a parton a Jacht-klub fehérkeresztes piros zászlója integet, s a klub faháza előtt hosszú árbocon sok-sok kis tarka lobogó örvendezik, valami bécsi kiránduló vendégeket várnak. A víz hullám nélkül fekszik, boldog türelemmel túri, hogy a meleg fellopkodja páráit az ég felé. Négy óra. [...] – ekkor érkezik váratlanul a döbbenetet okozó tragédia híre. „Kezek csapódnak össze, a Séta összevész a fasorban, a Nyugalom felrémül a padokról, a sárga és fehér nyári ruhák össze-vissza nyugtalankodnak, mint mikor a forgószél faleveleket és papírszeleteket kerget körbe a levegőben... A trónörököst meggyilkolták...”

Július 2. és 16. között megjelent tárcáit, bár témájuk nem kötődik szorosan Füredhez, valószínű-

leg itt írta. A júl. 16-án balatonfüredi jelzéssel közzölt *A Balaton* című írását a parti sétány csendje ihlette: „Nem a legkisebb öröme a fürdőéletnek az esti csöndben leülni egy lócára a parton, szembe a Balaton vízével. Mikor a nyaralók csevegése, meg az uszoda csatazaja, meg a hajóállomás csengetése, meg a cigányok muzsikája elmentek mind aludni, a csend édes hangversenye kezdődik itten. A sétány fasorában mindig sétál egy álmatlan szellő, fönn a lombok magasságában, s összeveri a levelek gyöngéd, apró cintányérjait. [...] A víz loccsanloccsan a parthoz, mint valami örök halk és dallamos udvarlás. Ilyen késő órán is van még egy csolnak, a melynek jólesik elfeledkezni a vízzen, nem látni, hol jár, csak megszsziról hoz a tiszta ég kedves beszélgető hangokat s távolról úgy hangzik a vízzen át, mikor az evező fölfölmerül a vízből, mintha egy-egy csók cuppanna. Milyen szép ez a víz, a Balaton vize, mily fényes és lágy ilyenkor, a mozdulatlan levegőben hullámszik gyöngéden, mintha altatná magát, vagy mintha csak hízelegni óhajtana annak, a ki nézi, olyan ez a hullámszás, mintha egy végtelen vég sötét charmeuseselymet göngyölítenének le elébünk, a sötét selymet ezüstszalaggal szeretné átkötni a közepén a hold. Ugy fénylik odafenn a hold a Balaton felett, az egész valami anzikszkártyára emlékeztet, a melyet a fürdőigazgatóság csináltatott reklám céljából. A hold ezt a szép képet naivul csinálja minden este, sejtelve sincs róla, hogy már anzikszt lett belőle [...]”

(A *Magyar Tenger* című idénylap füredi vendégnévsora szerint Szép Ernő író az Ipoly-udvarban – ma a felújítás alatt álló Ipoly Szálló a Kisfaludy utcában – szállt meg. Neve csak érkezése után egy hónappal, a július 23-i 6. számban szerepel, ahol megjegyzik, hogy a füredi névsor „...a múlt számból eltöredelés folytán kimaradt.” Az említett előző, 5. szám, július 16-án jelent meg.)

Füredről küldi július 19-én megjelent *Blaháné* című tárcáját is, amelyben a betegségéből lábadozó színésznőnél tett látogatásáról számolt be. „Van egy kis utcája ennek a Fürednek, vagyis inkább a régi, igazi Füred ez a zöld és sárga kis utca. Ugy híjják, *Templom-utca*, a végében egyszerű, igen komoly ház, a teteje kupola és a kupola közepén arany kereszt. Ebben a házban lakik az isten s az isten házához közel egy szelíd tornácos ház, abban meg egy angyal lakik, *Blaha Lujza*, *Splényi báróné* öméltósága. Két oszlopa van a tornácnak, mögöttük mint egy triptichon pingált oszlopai mögött ül ez a drága teremtes hosszasan és csendesen, mert pihen, mert beteg volt. Gyöngéd nőalakok látszanak karszéke körül

s víg kis leányok, családja, mint az Aggodalom és Rajongás inkarnációi. A tornác előtt a régi kis utcán jönnekmennek és mindenki köszön. Ott üdül a tornáccon a báróné, a Balaton levegőjétől, a kék égtől, a csendtől és a csendben a lelkétől, emlékeitől, életétől, saját magától, Blahánétól üdül. Én is hogy felüdültem tőle ma, hogy elbájoló meghívásának engedelmeskedvén meglátogattam a bárónét és egy óra hosszat vele szemben ültem. [...] elpanaszolja, hogy mikor lehozták füredi fészkebe, első nap felnyitotta a zongoráját és rátette ujjait a billentyűkre és énekelni próbált, de ajkai közül nem jött elő a hang, hanem a könny jött elő a szeméből. [...] nagyon szomorú lett, mert a dalra gondolt, hogy talán vége [...] Mesél a régi füredi életről, a színkörről, a hol mindig játszott „egyet-kettőt” nyaralása közben, csak azért mert jól esett játszani. Egyszer a Szép Galatheában lépett fel s az egyik felvonásban, mikor kijött a színpadra, felugrott a nézőtérre a haszontalan Bizai s elkiáltotta magát: „Gyere a szívemre, tubicám!” És mindenki tapsolni kezdett és nem nyugodtak addig, míg Blaháné a szép Galathea római jelmezében rá nem gyújtott a magyar nótára: „Gyere a szívemre, tubicám! Milyen kedves élet volt Füreden ... négyesfogatok, nagy cigányozások, bálók ... a hogy emlékeit szedegeti Blaháné, mintha gyöngyfüzéreket emelgetne ki egy ékszeres kazettából, a melynek tulipántos a cifrázata. [...] Még hallgatom hangját és nézek a szemébe, a szöllő édességére és a napsütésre gondolok. Istenem már abba kell hagynom az írást, mit meséljek még Blahánéről? Oly jól érzem magamat, azt hiszem, szemben ültem ma egy óráig a boldogsággal...”

Az érmindszenti utazásra a háborús helyzet miatt már nem kerülhetett sor; Szép Ernő októberben önként jelentkezik szanitécnek, majd novembertől Az Est haditudósítója a déli fronton. 1915 májusában ideiglenesen felmentik, de újra bevonul. Július elején ismét itt járt, amit a *Füred 1915-ben* című esszéje bizonyít. Az első honvédtüzérezred önkénteseként Pestről lovagolt katonatársaival két napos pihenésre. „Ime megint a kettős rendekben álló platánok alatt találom magam a füredi parton. A lágy ezüst Balaton csillogdál előttem messzire a hév nap alatt, [...] a part alatt a régi uszoda romantikus sötét deszkavára mereng a tóba [...] Siófok felől érrefelé füstölög a régi fekete balatoni gőzös, a Helka, s távol egy árva vitorlás fehérlik a tavon, mint egy sirálynak a szárnya, a ki lebukott a vízbe a hal után. A többi vitorlás leszerelve ringatózik csendesen a sétány előtt, elhagyottan hallgat a Yacht-Club finom sárga pavillonja és az ismerős kis fekete csó-

nakok kikötve várakoznak és az unalom ellen himbálják magukat. Füred...most esztendeje mulattam, multam itt és jártatom a szemem a csónakokon, ezen is, amazon is kieveztem az alkonyat bíbor és arany baldachinja alatt a csöndes vízre nézni és hallgatni, és íme itt kínálják térdüket a tavalyi padok, a melyeken az este késő óráin ültem és a csillagokat vigyáztam és engedtem diskurálni szívemet a part alatt csobbanó sötét hullámokkal. A sétány mögött áll márványemelvén Kisfaludy Sándor, hajdani szép idők érzékeny poétája, boldog poéta immár, mert kővé változott és szíve is ha van, kőből van. Hátral sárgállanak a régi nagy fogadók, a Terézia-udvar, Ipoly-udvar, Esterházy-udvar. Ódon sárga falaik úgy méléznak mint tavaly, egymásután pillantom meg a tavalyi nyaralók arczeit, minden olyan mint tavaly volt, még azok a felhők is, melyek fenn időznek az égen, mintha a tavalyi felhők lennének. [...] Tavaly nyáron ... egy esztendő mult el és egy világveszett el és megint Füreden találom magamat [...] És nézd: a sétány teli van fehérruhás nőkkel és csukasziürke katonákkal. Tisztek, legények üldögelnek, biczegnek, sétálgatnak lassan, a kik mind sebesülten vagy betegen kerültek haza a háborúból [...] Békés füredi platánsorok, hova lett alólatok a tavalyi sok fehér és szürke férfióltözet. Mennyi csukasziürke itt is, mennyi katona. [...] Benéztem a szép fehér szanatóriumba a parton. – Itthon van a főorvos úr? – A főorvos úr a harctéren van. – Igaz, ugy-e, a főkertész úr is bevonult tavaly? – A főkertész úr elesett a télen a Kárpátokban. [...] Bejártam itt való pihenésünk alatt a kedves Füredet. Meglátogattam a halk fenyveserdőt, a melynek fűvén annyiszor hevertem tétlenül a hangyák munkája fölött. [...] A drága Blaha Lujza ott üldögel a kis Templom-utczában a fehér tornáccon, mint tavaly. Sok virág és hímzés előtte az asztalon, mint tavaly. Ugy szerettem volna letagadni előtte, hogy háború van, nem lehetett, ott az ujság is az asztalán. A háborúról kellett diskurálni....”

Szép Ernő művei között még a következő balatoni vonatkozású írásokat találtam: Az élet zenéje című glosszája – amely valószínűleg a déli parton született – 1913-ban jelent meg *Irka-firka* című kötetében, *Balaton* című verse *Világ* című kötetben (1921). További kutatást igényel; járt-e itt máskor is az író, vannak-e még füredi vonatkozású publikációi. Az általunk ismert, bizonyíthatóan itt született írások alapján úgy véljük, hogy az 1910-es évek nyári pillanatait, a Balaton s a fürdőhely hangulatát sajátos stílusban megörökítő Szép Ernő is a füredi halhatatlanok közé tartozik.

ELEK MIKLÓS

ELTŰNT EMLÉKJELEK NYOMÁBAN (2.) DULOVITS ÁRPÁD SZOBRA

Balatonfüreden a Jókai Emlékmúzeum mellett, a mai Honvéd utcában, 1868-ban épült fel Écsy László (1807–1895) fürdőigazgató villája. Az épület később a Vutkovich családé lett. 1926 szeptemberében az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület megvásárolta Vutkovich Sándornétól, és abban a tagjai részére üdülőházat alakított ki. Ez lett 1927-től a polgári iskolai tanárok „Dulovits Árpád” üdülőközpontja.

Az intézményt nagyszabású ünnepség keretében avatta fel az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület, 1927. június 6-án, pünkösd hétfőn.

Az üdülőházat dr. Luttor Ferenc plébános, pápai káplán és Vámos Géza református lelkész szentelték fel és áldották meg.

A mintegy 4–500 fős közönséget Szuhács János tanár üdvözölte, beszédében kiemelve, hogy a tanár egészsége egyben a rábízott gyermekek egészsége is. Ezután Havas István, az OPT elnöke mondott ünnepi beszédet és az üdülőház előtti parkban leleplezte Dulovits Árpád miniszteri tanácsos, a kultuszminisztérium polgári iskolai ügyosztálya főnö-

kének életnagyságú bronz mellszobrát, Zsákodi Csiszér János szobrászművész alkotását.

Dulovits Árpád volt, aki az üdülőházak nemes gondolatát a megvalósulás szakaszában segítette. A leleplezés után Demeter György főszolgabíró a vármegye és a járás nevében köszöntötte a tanárságot és az ügyosztályfőnököket.

Az ünnepség végén Dulovits Árpád hálás köszönetet mondott a szeretet eme legszebb és marandó megnyilvánulásáért. 1944-ben részben az üdülőházba telepítették Budapestről a Teleki Intézetet. 1945. március 25-én az oroszok bevonultak Balatonfüredre. A szobor háború utáni sorsa ismeretlen. Az épületben orosz katonákat szállásoltak el, elképzelhető, hogy ők döntötték le, de az is lehetséges, hogy a későbbi évek szoborrombolási hullámának esett áldozatául. Minden ezzel kapcsolatos információt köszönettel fogadunk.

Felhasznált irodalom:

Balatonfüred emlékhelyei. szerk.: Bándi László. Balatonfüred, 2005
A balatonfüredi internátussal kapcsolatos gazdasági irányú magyar királyi állami polgári fiúiskola 1926–27. tanévi értesítője. Veszprém, 1927.

Az üdülőről készült képeslap részlete a szoborral

ASBÓTH MIKLÓS

DULOVITS ÁRPÁD

Dulovits Árpád (Savnik, Szepes vármegye 1880. július 10. – Kalocsa, 1949. július 5.) miniszteri tanácsos. Szülei Dulovits János ügyvéd és Kolecsányi Ilona voltak. Az elemi iskolát és a középiskolát Nyitrán végezte. 1898-ban érettségizett, majd az eperjesi jogakadémián tanult. 1903. márc. 16-án államtudományi oklevelet szerzett. Tanulmányai befejeztével a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanítóképző intézeti ügyosztályára került fogalmazóként. Hamarosan az ügyosztály helyettes főnöke lett. Ebben az időben járt a németországi Jénában tanulmányúton. Az első világháború alatt a polgári iskolai ügyosztályra került főnökhelyettesi beosztásba. Klebelsberg minisztersége idején az összevont tanítóképző intézeti, polgári iskolai és felső kereskedelmi iskolai ügyosztály osztályfőnöke lett. Jelentős szerepet vállalt a Klebelsberg féle iskolaépítési program végrehajtásában. 84 polgári iskolát szervezett és 42 polgári iskolai épületet építtetett. Kalocsai családi kapcsolatának jelentős szerepe volt abban, hogy az 1916-ban alapított kalocsai állami polgári fiúiskola új épülete (ma rendelőintézet) 1925-ben felépült. Nevéhez fűződik a dunapataji polgári iskola felépítése is. A polgári iskolai tanárok gyermekei és árvái számára hozta létre a három emeletes Tanárok Háza nevű otthont. A Balaton partján a polgári iskolai tanárok részére 30 szobás üdülőt, a diákok számára 1.000 férőhelyes üdülőtelepet létesített. Jelentős volt sajtószervező tevékenysége is. A polgári iskolai tanároknak szóló *Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlönyt*, a diákok *Ifjú Polgárok Lapja* című ifjúsági folyóiratát és a *Szülők Lapja* című folyóiratot megreformálta, illetve megjelenésüket anyagilag támogatta. Az iskolaszervezési és építési tevékenysége elismeréseként Bicske, Celldömölk, Dunaharaszti, Dunapataj, Hőgyész, Kalocsa, Putnok, Rákoskeresztúr és Vasvár díszpolgárrá választotta. 1928-ban miniszteri tanácsosként ment

nyugdíjba. Nyugdíjba vonulása után Kalocsán telepedett le. Korán megözvegyült édesanyja agglégény bátyja, Kolecsányi Endre védgáttársulati igazgató-főmérnök háztartását vezette. Hozzájuk költözött Dulovits Árpád. 1930-ban újból megnősült (első felesége elhunyt), feleségül vette Dedinszky Erzsébetet. Ebből a házasságból 1931-ben született Erzsébet nevű leánya. Kalocsán élénken tevékenykedett a város közéletében. Igazgatóági tagja volt a Kalocsai Takarékpénztárnak, a Pestmegyei Sárközi Ármentesítő és Belvízlevezető Társulatnak. Az Adófelszólalmási bizottságnak elnöke volt. Látogatta az ún. paprikás gyűléseket, ahol a kalocsai fűszerpaprika-termelés fellendítésén munkálkodtak. Közreműködött Majunke Ernő törvényszéki elnök munkálkodásában, amelyet az állampusztai elítéltek zökkenőmentes szabadlára helyezése ügyében végzett. Tagja volt a kalocsai kaszinóban (ma ifjúsági ház) működő Muslincák nevű vidám asztaltársaságnak, melynek mókamestere Dekoy Lajos állatorvos és Friedrich Antal malomigazgató volt. Az 1933-ban elkészült eperföldi Szent Imre templom főoltára elkészítésének 8.256 pengős költségét Dulovits Árpád fedezte. Kalocsa felszabadulása után házáat a szovjet katonaság lefoglalta, majd társbérloket helyeztek el benne. (A Kossuth Lajos u. 10. sz. alatt lévő épületben ma a városi rendőrkapitányság működik. Az idősebb kalocsaiak Dulovits házként emlegetik, a század elején még az építő első tulajdonosáról Kolecsányi villának nevezték az épületet.) A család használatában csak az épület egy kis része maradt, de az is csak 1950 őszeig, a család végleges kitelepítéséig. Dulovits Árpád a megpróbáltatásokat nem élte túl.

Forrás: A Dulovits család iratai. Dr. Pédery Józsefné sz. Dulovits Ezsébet közlése.

CSÓTI CSABA

Az 1936. évi balatonfüredi szőlő, gyümölcs és borászati kiállítás**Szóllósy Ferenc visszaemlékezésében:****BORÁSZATI ÉS GYÜMÖLCSKIÁLLÍTÁS****BALATONFÜREDEN 1936-BAN****(forrásközlés)**

Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara¹ 1936-ban harmadik alkalommal rendezte meg Balatonfüreden a szőlészeti szakmai napokat. Ez alkalommal azonban a borászati és szőlészeti napok eseményeit alaposan kibővítették, és a kamara történetében először – egyben utoljára – összekapcsolták egy szőlő-, bor- és gyümölcskiállítással. A rendezvény így három naposra bővült és szeptember 19–21. között komoly sikert aratott, a korábbi évek rendezvényeivel ellentétben jelentősnek mondható sajtónyilvánosságot is kapott.

A kiállítás és a szakosztályi ülések fontosságát több esemény is emelte. Ezek közül a leglényegesebb minden bizonnyal Darányi Kálmán miniszterelnök-helyettes és földművelésügyi miniszter, Balatonfüred országgyűlési képviselője látogatása volt. Részt vett a szeptember 19-i kiállítás megnyitására is, majd felszólalt a másnapi szőlészeti- és borászati nagygyűlésen is, ahol a gazdákat a kormány támogatására szólította fel, és – konkrétumok megfogalmazása nélkül – bejelentette, hogy egyfajta szubvenció alapot kívánnak létrehozni a bortermelők támogatására.² „Az ország minden részéből megjelent szőlősgazdák lelkes és bensőséges ünneplésben részesítették” –, fogalmazott az egykori hivatalos kamarai közlöny.³ Ehhez a „kinctári megállapításhoz” azonban érdemes hozzátenni, hogy a hallgatóság zöme valójában sokkal inkább a kamarai területről, ezen belül is elsősorban a vendéglátó települést magában foglaló Zala vármegyéből érkezhetett. Erre utal, hogy Darányi beszédére Zalaegerszegről „filléres gyorsvonatot” indítottak 720 fővel, akik közül 420 gazdaköri tag volt, és közvetlenül a kamara szervezte utazásukat.⁴

A rendezvényről hosszabb-rövidebb tudósításokban számoltak be a kamara területét alkotó vármegyék napilapjai, sőt, a *Somogyi Ujság* 1936. szeptember 27-i nyolc oldalas *Képes Híradójában* egy teljes oldalon keresztül, a nemzetközi képriporatok közé illesztve tudósított az eseményről!⁵

Az is kiderül azonban a rendezvényről készült meglehetősen bőséges tudósításokból, illetve a kamara fennmaradt iratanyagából, hogy mi is foglal-

koztatta ekkoriban a szőlő- és gyümölcsstermesztőket. Leginkább, mint arra Darányi felszólalása is utalt, az értékesítési nehézségek aggasztották őket. Míg a miniszter e problémát az állami felvásárlás vagy ártámogatás módszerével ígerte orvosolni, a derék szőlősgazdák igyekeztek a maguk erejéből is boldogulni, és részben a jogszabályi keretek változása, részben a fogyasztás növelése mellett törtek lándzsát. Úgy vélték, hogy el kell törölni a borfogyasztási adót, mérsékelni a szeszfőzési illetéket, illetve törekedni kell arra, hogy a „szesztörvény megfelelő átváltoztatásával, fogyasztási szeszt elsősorban borból, gyümölcsből és ennek melléktermékéből lehessen készíteni.”⁶ Érdekes volt, amit a borfogyasztás propagandája kapcsán Teleki Sándor, szakosztályi elnök fejtett ki: „A magyar föld ezen kiváló termékének megsegítése érdekében mindent meg kell tennünk a szőlő- és bornapoktól kezdve az ízléses és nagy mennyiségben terjesztett plakátokig: nálunk is meg kellene szervezni a mértékletes borfogyasztást propagáló orvosok szövetségét, mint az már külföldön megtörtént és minden eszközt fel kellene használni arra, hogy az antialkoholisták helytelen propagandáját ellensúlyozzuk.”⁷ A kiállítás tehát valóban sikeres volt, az azt követő tanácskozás pedig komoly – ugyanakkor mosolyra készítően naiv – kérdéseket feszegetett. Az is kétségtelen, hogy jó hangulatú, etetéssel-itatással, no meg borokóstolással egybekötött rendezvény zajlott Füreden és környékén. A szervezőknek még arra is volt gondjuk, hogy a Darányi-beszédre szervezett közönséget tihanyi kirándulással szórakoztassák el, mely után a zalaegerszegiek „vidám hangulatban, éjfélkor érkeztek vissza Zalaegerszegré”.⁸

A füredi kiállítás kulisszái mögött

Az alábbiakban közölt beszámoló az 1936. évi füredi szőlő-, bor- és gyümölcskiállításról meglehetősen szokatlan képet fest a fentiekben bemutatott rendezvényről. Szerzője Szóllósy Ferenc (1897–1977) egykori hírlapíró, aki a *Somogyi Ujság* szerkesztői tisztét is betöltötte 1936–1944 között. Kiadatlan visszaemlékezése a *Visszapillantó tükör*.

Bizalmas jegyzetek a régi kaposváriakról és somogyiakról címet viseli és 25 tételre tagolódik.⁹ Az alábbiakban közölt beszámoló szinte önmagáért beszél. Érdekességét az adja, hogy nem is a kiállításról, hanem a szervezőkről, pontosabban azok nagyon is esendő emberi mivoltáról, no meg az évésivás örömről tudósít. A közölt szöveg több forráskritikai problémát is felvet, melyekre e rövid közleményben részletesen nem térek ki, azonban a közölt szöveg jegyzetapparátusában felhívom a figyelmet a szövegben található ellentmondásokra, a datálás és az esemény hitelességének kérdésére.

Szóllóssy írása különös keveréke a tényszerű emlékezésnek, a különböző időpontban történt események összecsúsztatásának, illetve a fikciónak. Értékét azonban éppen a legmulatságosabb, legszínesebb és így erős kritikával kezelhető párbeszédesszövegrész jelenti. Nincs okunk azonban kételkedni abban, hogy az illusztris társaság által elkövetett „bűn”, a kiállított termékek egy részének elkóstoltatása valóban megtörtént. Erre utal, hogy Szóllóssy visszaemlékezés-gyűjteményének többi története más forrásokkal egyértelműen igazolható, így aligha hihető, hogy ezt az egyet csupán kitalálta volna.¹⁰ Ráadásul Szóllóssynek, akinek az 1960–1970-es években készített kéziratának¹¹ megjelentetésére gyakorlatilag nem volt esélye,¹² semmiféle érdeke sem fűződött egy ilyen történet kitalálásához.

Az egykori lapszerkesztő a kiállítás idején bennfentesnek számított a kamara köreiből. Megfigyelhető, hogy felelős szerkesztői megbízatása elfoglalása (1936) után lapjában megszaporodtak az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamarával kapcsolatos hírek. Talán még árulkodóbb a kamara és Szóllóssy viszonyáról, hogy felelős szerkesztőként a kamarai ügyeket nem egyszer címlapra helyezte, a belső oldalakra helyezett híreket pedig tipográfiailag kiemelte a többi közül. A visszaemlékezés célja semmi esetre sem lehetett az egykori kamarai tisztviselők „lejárata”, sőt, a közölt szöveg stílusából, hangulatfestéséből nyilvánvaló, hogy inkább kedélyes „kópéságként” fogta fel az esetet.

Ezzel azonban nem lehetett egyedül, hiszen a Szóllóssy által megörökített „nagy zabálás” utáni nap délelőttjén tartott megnyitóról szólva Asztalos Lajos, a kiállítás szervezésének egyik „motorja” és Szóllóssy történetének főszereplője így fogalmazott: „A kiállított szőlő, bor és gyümölcs nem annyira tömegével, mint inkább pompás és tanulságos gyűjteményes elrendezésével emelte ki a kiállítás jelentőségét.”¹³

A füredi kiállítás

Amikor Kiss Elemér¹⁴ után úgy 1938 körül¹⁵ Asztalos Lajos¹⁶ lett az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara igazgatója, ifjonti hévvel hozzáfogott új rendezvények megszervezéséhez.¹⁷ Ha már Péccsel szemben Kaposvár lett a kamara székhelye¹⁸, meg kellett mutatni, hogy a legfőbb mezőgazdasági terület nemcsak jó helyre került az agrárius Somogy székvárosába, hanem alkalmas kezekbe is. Így született meg a gondolat, hogy mezőgazdasági vonatkozású kiállításokat kell szervezni és a sort Asztalos Lajos a kamara területén kultivált kiváló szőlőkben és gyümölcsösökben szándékozott kezdeni.¹⁹ Hiszen e területen feküdt a világhíres balatoni borvidék, aztán a Mecsek, Somló és Szekszárd szőlőterülete, gyümölcsben meg a somogyi és tolnai alma, körte, valamint más gyümölcsfélések, a baranyai szőlő- és baracktelepítések, a zalai gesztenyések, a tolnai málnások, meg sok más minden.

Miután a kiállítást egész Somogy, Zala, Tolna és Baranya területére való érvénnyel gondolta Asztalos Lajos megrendezni, hosszas válogatás után Balatonfüred mellett döntött.²⁰ Nemcsak kedvező központi fekvése miatt, hanem a balatoni szőlők, a badacsonyi és somogyi márkás borok miatt is, no meg azért is, mert a közelben terem a füredi alma, a csopaki, az almádi szőlő, de nem utolsó sorban a látványosság miatt is, amit Balatonfüred meglátogatása nyújthat.

Az isteni szikrát követte a tett. Mozgósította a kamara egész személyzetét, négy vármegye segítőit és kiállítóit, és nem feledkezett meg a sajtóról sem. Megdördültek a sajtómozsarak és hamarosan úgy nézett ki az Alsó-Dunántúl, mintha az isten is a füredi kiállítás miatt teremtette volna az egész világot.²¹ A kamarai kar szorgalmasan látogatta Füredet és a kiállítókat, így egészen rövid idő alatt együtt volt minden szükséges kellék: az impozáns kiállítási helyiség menetelesen kiképzett kiállítási rekeszekkel a baracknak és almának, fólia-papírokba csomagolt, magukat kellettől különféle badacsonyi, mecseki, szekszárdi, villányi és somlói borospalackoknak, végül – de a kiállítás élére kívánczó – csodálatos szőlőfürtöknek, kezdve a Csabagyöngyén és a Szőlőskertek királynőjén át az Afuz Alin keresztül a különböző borszőlőkig, a Rizlingekig, a Szürkebarátokig, Leánykáig, Kadarkáig, vörös és fehér csodálatos fürtökig. Hogy valóban pazarul nézett ki az egész kiállítás, hiszen állami gazdaságtól bortermelő vállalatokon át a kistermelőkig képviseltette volt minden réteg. Az egész kiállítás szemet és lelket gyönyörködtető volt, ilyen színvo-

nalú kiállítást ebben a szakmában az egész országban még soha nem rendeztek.

Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara alaposan kitett magáért, volt is mivel eldicsekedni Asztalos Lajos igazgatónak. Össze is csődítette az ország minden szakértőjét, különösen az elsősorban érdekelt négy vármegye vezetőit, a szakembereket, s úgy érezte, ez az a pillanat, amikor feldobhatja ezüstpénzét és felugorhat magasabb dobogóra. Itt volt a nagy érvényesülés pillanata.

Másnapra tűzték ki a sikeres kiállítás megnyitásának magasztos napját. Amint az már illik, a megnyitás előtti délutánon bemutatták a kiállítást az ország, de főleg a négy vármegye notabilitásainak és a sajtó képviselőinek. A díszes csoport csodálkozó elragadtatással szemlélte végig a kiállítást. Elidőztek a kiállított Jonathán, Batul, Starking almáknál, megcsodálták a Boskopi kobak, Császárkörte, Papkörte, Vajkörte csábító halmazait, amint nemes aromájukat kelletve heverték sorában az ízlésesen feldíszített rekeszekben. A barackos rekeszekben dús léről árulkodva kínálták magukat a sárga, piros, fehér barackok, a Mayflower, az Alberta, a Sunbeam s a hazai fajták egész sora, ám az igazi csodálkozás moraja akkor zsongott végig a szemlélőkön, mikor elérkeztek az aranysárga, kárminpiros somlói, csopaki, badacsonyi, füredi, köröshegyi, dörgicsei borokhoz.

Aztán amikor a menet elérkezett a kiállított szőlőhöz, akkor... De erről már illik kissé bővebben elmélkedni... Hát az vesse a szemlélődőkre az első követ, aki meg tudta volna állni az Olaszrizling, a Kadarka, a Somló fehér, a Szürkebarát, a Leányka, az aranyló csopaki, meg az Afuz Ali, a Szőlőskertek királynéja, az Erzsébet királynő, meg a százféle különböző rekesz kacér csábítását anélkül, hogy meg ne ízlelje. Először csak csipegették a kiállított szőlőszemeket, aztán a fürtökre került a sor, majd mikor a szőlő már fogytán volt, sorra következett a barack, a körte, még az alma is, hogy a kóstolót a borokkal fejezzék be. Azt hiszem a tatárjárás hasonlított ahhoz a dúláshoz, amitől Asztalos Lajos igazgatónak a haja is égnek állt. A meghívott előkelőségek rövid negyed óra alatt alapos munkát végeztek. A kiállításról már a megnyitás előtti napon nyugodtan lehetett állítani, hogy – volt. Nem maradt ott egyetlen szőlőrekesz, baracktároló, körteláda sem épen, a borospalackok meg üresen ásitoztak a kamarai tisztviselőkre, valósággal rájuk röhögtek, mintha csak mondták volna:

– *Ti megóvtatok bennünket, most aztán bámulhattok üres palackjainkra. Hahaha!*

Asztalos Lajos magába roskadt, Malatinszky Ferenc²² felsőházi tag, alelnök, egyre csak azt hajtogatta:

– *Be kár! Be kár!*

Sámik József²³ felsőházi tag, alelnök próbálta összeszedni a fürtcsutkákat, Rajczy Géza²⁴ kamarai titkár jobb híján valami félreeső helyre menekült, ahol összegörnyedve gubbasztott, Veér Ferenc²⁵ vegyész mérnök az üres borospalackokat reménytelenül kísérelte meg visszaillesztgetni a helyükre, Faber György²⁶ kamarai titkár szagolgatta az üvegeket, vajon mi lehetett bennük, a hórihorgas Molnár Pál titkár csak a fejét csóválta, Elek Zoltán kamarai titkártársa odasúgta fülébe:

– *Én most elbujdosom.*

A korpulens Dubniczky Gyula²⁷ pénztáros-irodavezető az utolsó barackot vette ki az egyik rekeszből s nevetve mondta:

– *Most már úgyis mindegy...*

Hát ez volt a helyzet a megnyitás előtti kora délutánon. Nem látszott itt már kiút, nem használt jótanács. És ekkor szerényen megszólalt az egyik újságíró; jóízűen harapdálva egy dúslevű barackot:

– *Semmi vész, uraim... Mi majd a holnapi újságban díszes riportokban számolunk be arról, hogy milyen hatalmas sikerrel nyílt meg a kiállítás. Nekünk ez a kis füllentés meg sem kottyán...*

Először döbbszög fogadta a hetyke bejelentést. Érezni lehetett, mint csikorognak az agyak fogaskerekei, mint morzsolják, darálják, alakítgatják a felvetett gondolatot. Aztán megszólalt Malatinszky Ferenc, úgy is mint alelnök:

– *Ha ezt megteszik, uraim, örökké hálásak leszünk.*

Az újságírók összemosolyogtak. Tisztában voltak az „örök hála” jelentőségével. Tudták jól, hogy másnap, amikor az áradozó cikkek már megjelentek a kiállítás nagyszerűségéről, egyedülálló jelentőségéről, az érdekeltek még a velük való találkozást is elkerülik, kézfogásról pedig ekkor már szó sem lehet.

Azért másnap sorra megjelentek a keresztcím alatti helyszíni tudósítások:

„Országos siker a balatonfüredi szőlő-, gyümölcs- és borászati kiállításon.”

„Kitüntetésben részesülnek a kiállítás derék megrendezői.”

„Csopak arany Rizlingje.”

„Díjat nyert a Leányka és a Szürkebarát.”

„Palackborok dőzsölnek a díjakon.”

Keresztcímekben tehát nem volt hiány. Négy vármegye sajtója ütötte meg a nagydobot a füredi

kiállítás sikere érdekében a legnagyobb csinnad-ratta a palackozott boroknak szólt. Ez volt azonban a világ legtermészetesebb dolga.

A rendezőség ugyanis – hogy mentse a menthetőt – a három kiállítási helyiségből egybe hordatta össze a borokat, hevenyészett ízléses csoportosításban tálalva a nagyközönség elé. Hogy pl. Teleki gróf villányi Erzsébet királynéja mellé Gaál Gaszton balatonboglári rizlingmaradványai kerültek²⁹, ez legfeljebb a szakértőket készthette volna mosolyra, – ha nem éppen ők, a zsűri hivatott tagjai – ették volna meg a villányi fürtöket, az előző napon.

A csonkokból, maradék fürtökből imigyen sikerült összeeszkábálni egy szűkös terem állványaira elegendő anyagot, de hát egy termecske még nem kiállítás. Nosza hát, hamar megszületett a mentő ötlet: tegyék tele a másikat, nagyobb termet a palackokkal. Nem borokkal, mert azok már nem voltak, hanem csupán felcímkézett üres palackokkal. Elvégre, hogy a palackok üresek, annak száz oka is lehetett. Így aztán csak a beavatottak és egy-két kíváncsi zó tudott arról, hogy a „négy megye java termését sűrítő palackok” címkéi mögött – a nagy semmi terjeng.

Érdekességként és a való igazsághoz híven meg kell említenem, hogy a kiállítás a látogatók körében jelentős tetszést aratott. Volt ezen a kiállításon gyümölcs, amelynek gyöngébb egyedei is kiállításra valók voltak, és ha csonkult, csipkedett fürtökben voltak is képviselve Dél-Dunántúl legrangosabb szőlői, mégsem kellett miattuk oly nagyon szégyent vállalni, és ha egy egész nagy teremben állították is ki az üres boros palackokat, a-

zokon rajtuk voltak a címkék, és végső soron más nem volt nagyon fontos, csak az illúzió.

Hát így zajlott le az 1936-os balatonfüredi gyümölcs-, szőlő- és borkiállítás. Hátra volt még az esti, befejező vacsora. Nagyszerűen sikerült. Elfojgyott a maradék bor. De még a gyümölcs is. Most már más igazán nem maradt hátra, mint hogy az üres állványokat elhordják.

Azt hiszem, a balatonfüredi kiállítás körüli események mind a mai napig árnyékban maradtak...

Forrás: SML XIV. 40. Szöllősy Ferenc: Visszapillantó tükör. Bizalmas jegyzetek a régi kaposváriakról és somogyiakról. 138-141. o.

A Balatoni Szövetség kitüntető oklevele Somogyi Béla részére (1936)
(Városi Helytörténeti Gyűjtemény)

1 Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara, miként a magyarországi mezőgazdasági kamarák rendszere is, a Trianon után bekövetkezett gazdasági nehézségekre adott egyik válaszkísérletként született meg, 1922-ban. Célja a mezőgazdasági érdekek képviselése, illetve az önálló magyar mezőgazdasági rendszer kiépítése, a gazdálkodó közösség összefogása volt. Az 1920. évi XVIII. tc. alapján 1922-ben megalakult, kaposvári székhelyű alsódunántúli kamara Zala, Somogy, Tolna és Baranya megyékre terjedt ki.

2 „Meg kell találni a magyar államnak a lehetőséget és a módot arra, hogy egy tekintélyesebb összegnek a beállításával, érteve alatta évenként egy néhány száz ezer pengőt, – olyan intézményes megoldást lehessen létesíteni, ami lehetővé teszi azt, hogy olyan évekre, amikor a borértékesítés nehézségeibe ütközik, akkor azokon a borvidékeken segíteni lehessen.” Ld. Másfélezer szőlősgazda hallgatta Darányi Kálmán beszédét Balatonfüreden. *Somogyi Ujság*. XVIII. évf. 218. sz. 1936. szeptember 23. 1. o.

3 *Dunántúli Szántóvető*. XIV. évf. 9-10. sz. 1936. szeptember-október hó. 192., 205. o.

4 Zalai gazdák filléres vonata Balatonfüredre. *Zalamegyei Ujság*. 1936. szeptember 22. 4. o. (A zalai tudósítás felleléséhez nyújtott segítségéért itt mondok köszönetet Horváth Adriennek, a Zala Megyei Levéltár munkatársának.)

5 *A Somogyi Ujság Képes Híradója*. 1936. szeptember 27. 3. o.

6 *Dunántúli Szántóvető*. XIV. évf. 9-10. sz. 1936. szeptember-október hó. 199-200. o. 7 Uo. 200. o.

8 Zalai gazdák filléres vonata Balatonfüredre. *Zalamegyei Ujság*. 1936. szeptember 22. 4. o. A zalaiak „tömegerejéről” írt a Kaposváron megjelenő *Új-Somogy* is. Vö. Rabati Jenő: A szőlősgazdák parlamentje befejezte tanácskozásait Balatonfüreden. *Új-Somogy* XVIII. évf. 217. sz. 1936. szeptember 23. 1. o.

9 SML XIV. 40. Szöllősy Ferenc iratai. 3. doboz. *Visszapillantó tükkör. Bizalmas jegyzetek a régi kaposváriakról és somogyiakról.* (Továbbiakban: *Szöllőssy*)

10 Igaz, a többi történet esetében is nyilvánvaló a tényanyagra épített fikció – elsősorban a párbeszéd esetében – megfogalmazása.

11 beszédek Vö. A hivatkozott visszaemlékezés 124-126. oldalán közölt, a *Pasa öröksége* című írásában többször is hivatkozik a *Magyar Nemzet* 1971. évi cikkeire. Mivel Szöllőssy 1977-ben halt meg, írásainak keletkezési idejét az 1960-1970-es évekre, 70-80 éves korára tehetjük.

12 Szöllőssy Ferencet a Kaposvári Népbíró, mint a *Somogyi Ujság* felelős szer-

kesztőjét, a lap 1940-es évekbeli, különösen pedig 1944. évi uszító hangvétele miatt, illetve a német megszállás idején kifejtett háborús propagandatevékenysége miatt börtönbüntetésre ítélte. Vö. SML. XXV. 11. Kaposvári Népiügyszolgálat iratai. Elnöki iratok. 1949/26B/110. Szöllőssy későbbi publikálási szándékairól, illetve ezek sikertelenségéről jelen tanulmány szerzőjét Kanyar József, a Somogy Megyei Levéltár egykori igazgatója, Szöllőssy irathagyatékának 1975. évi áttevője tájékoztatta, 1998-ban.

13 *Dunántúli Szántóvető*. XIV. évf. 9-10. sz. 1936. szeptember-október hó. 199-200. o.

14 Csurgoi születésű nagybérő, 1928-1942 között az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara igazgatója.

15 Az időpont meghatározásában Szöllőssy bizonyíthatóan téved. Kiss Elemér 1942-ig töltötte be az igazgatói tiszteletet. Asztalos Lajost 1942-ben választották meg a kamara igazgatójának, amikor már semmiféle rendezvény megtartására sem nyílt a szervezetnek lehetősége. Asztalos 1930-ban lett főtitkárból a kamara igazgató helyettese.

16 Asztalos Lajos 1924-27 között a kamara egyik titkára, majd 1928-tól főtitkára. 1930-tól helyettes igazgatója, 1942-től igazgatója.

17 Szöllőssy az időpont meghatározásánál téved. A mondat egészébe azonban három különböző eseményt sűrít össze, ami – áttekintve a kézirat egyéb fejezeteit – gyakori „módszere” volt a kézirat elkészítésekor már minden bizonnyal 70 év fölötti egykori újságíróknak. A három esemény: 1. Kiss Elemér 1928-ban kamarai történet kinevezése kamarai igazgatóvá. Ő ekkor valóban „ifjonti hévvel” foghatott hozzá munkájához, hiszen kinevezésekor 38 éves volt. 2. Lehetséges, hogy Szöllőssy ezt az eseményt kombinálta össze Asztalos Lajos – kinek pontos életkori adatai nem ismertek, de a rendelkezésre álló korabeli fényképfelvétel alapján elmondható, hogy Kiss Elemér nemzedéktársa lehetett – 1930-as helyettes igazgatói kinevezésével. Így Asztalosra is vonatkoztatható az „ifjonti hév”, ami 1942-es igazgatóvá választásakor már aligha feltételezhető. 3. Az „új rendezvényekkel” Szöllőssy valójában az 1929-től megrendezett borászati napokra utal, melynek kezdeményezője azonban nem a kamara, hanem a balatonfüredi országgyűlési képviselők voltak. Azt, hogy Szöllőssy visszaemlékezése az 1936-os rendezvényre utal az bizonyítja, hogy Balatonfüreden a kamara 1929-ben, 1930-ban, 1936-ban és 1938-ban rendezett csak borászati napokat, ezek közül azonban kiállítás csak 1936-ban és 1938-ban, gyümölcskiállítást pedig kizárólag 1936-ban rendeztek! Az 1938-as kiállításra utal

az is, hogy valójában csak ez – és nem az 1938. évi – kapott jelentős publicitást, igaz nem olyan mértékűt, mint amelyet Szöllőssy emlékei alapján elképzelhetünk. 18 Ld. az 1. jegyzetpontot!

19 Vö. 17. jegyzetpont!

20 Az 1936. évi helyszínválasztást elsősorban a Balatoni Szövetség anyagi támogatása befolyásolta, melyet asztalos valóban erősen támogatót a kamarai üléseken. Vö. SML. IX. 201. a. Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara iratai. Kamarai ülések jegyzőkönyvei. 1936. évi ülések jegyzőkönyvei.

21 Az itt felvázolt „sajtóoffenzíva” erős túlzás. A korabeli Somogy és Zala megyei – mely két vármegye a legmotíváltabb volt a rendezvény sikerében – napilapok áttekintése alapján valójában csak az nyilvánvaló, hogy jóval nagyobb publicitást kapott a rendezvény, mint a borászati napok esetében ez korábban megszokott volt. A jelentősebb tudósítások ugyanakkor Darányi Kálmán szereplésére helyezték a hangsúlyt, nem a kiállítás és kongresszus egyéb eseményeire. Ezen kívül az 1936-os évben számos kiállítás nyílt meg a térségben, melyek jóval nagyobb sajtótámogatást kaptak. A kamarai rendezvényről a legrészletesebben a *Somogyi Ujság* tudósított, melynek felelős szerkesztője 1936-tól éppen Szöllőssy Ferenc volt.

22 A kamara Zala megye által delegált alelnöke.

23 A kamara Somogy megye által delegált alelnöke.

24 Helyesen: főtitkár.

25 A kamara hivatalos vegyész-mérnöke.

26 Helyesen: segédtitkár.

27 Helyesen: főkönyvelő és irodavezető.

28 Ahogy korábban az előzetes sajtóoffenzíva, úgy ez a megállapítás is túlzás. A vármegyei napilapok egyike sem közölt a Szöllőssy által itt leírt bombasztikus keresztcímeket sem ekkor, sem a kamara által rendezett más füredi borásznapi alkalmával. A *Somogyi Ujság* azonban a rendezvény utáni két hétben többször méltatta a díjnyertes somogyi borokat. Keresztcímekben a kiállításról kizárólag a *Somogyi Ujság* vetélytársa, az *Új-Somogy* emlékeztet meg. Vö. *Új-Somogy* XVIII. évf. 215. sz. 1936. szeptember 20. 1. o.

29 Nyilvánvaló tévedés. Gaál Gaszton 1932-ben halt meg. Arról, hogy a még életében, 1929-ben és 1930-ban, Balatonfüreden rendezett borásznapi résztevéte nincs tudomásunk. Ugyanakkor azonban mivel e két rendezvényen nem volt kiállítás, így díjat sem nyerhetett. Az 1938. évi kitüntetettek névsorát egyébként a kamarai jegyzőkönyvek tartalmazzák, a korabeli napilapok pedig 1936. szeptember 20-23. között közreadták.

NAGY FERENC

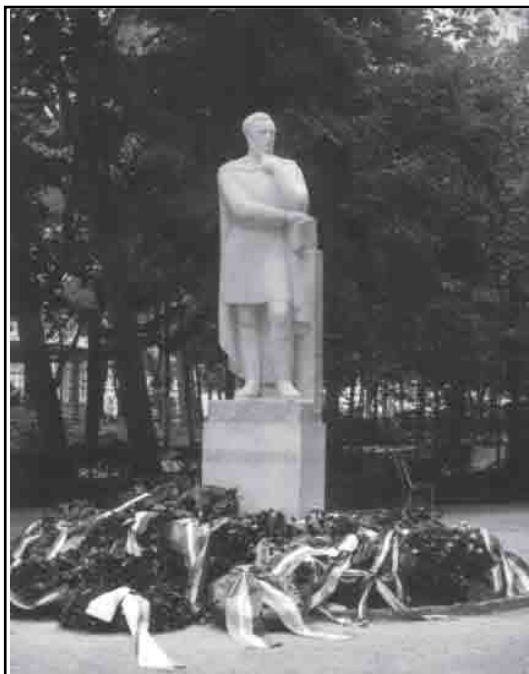
EPIZÓDOK A BALATONI SZÖVETSÉG ÉLETÉBŐL

A Balatoni Szövetség 1904-ben Siófokon alakult meg Balatonfüred székhellyel. A szervezet célja elsősorban a balatoni fürdőélet, illetve az idegenforgalom fellendítése volt.¹

A Szövetség tevékenysége Balatonfüreden is érezte jótékony hatását. A nagyközséget érintő, az első negyven évet átfogó főbb eredményeket Zákonyi Ferenc foglalta össze Balatonfüredről szóló művében.² A Szövetség mint működő egyesület folyamatosan kapcsolatban volt a Belügyminisztériummal vagy a mindenkori belügyminiszterrel, hiszen minden jelentősebb helyi kezdeményezést fel kellett terjeszteni – jóváhagyás céljából – a szakminisztériumhoz. A kapcsolat fordítva is igaz volt, ugyanis a belügyminiszter is folyamatosan figyelemmel kísérhette minden nagyobb egyesület, szövetség működését. Így volt ez különösen az 1930-as évek elején, amikor Cséplő Ernő igazgató és dr. Óvári Ferenc felsőházi tag, ügyvezető társelnök aláírásával Balatonfüreden 1932. szeptember 5-én kelt levelükben a következőkről értesítették Keresztes-Fischer Ferenc belügyminisztert: „A Balatoni Szövetség folyó hó 4-én Balatonalmádiban tartott közgyűlésén hálás elismeréssel emlékezvén meg Nagyméltóságodnak a kincses Balaton fejlesztése iránt tanúsított szíves indulatú pártfogásáért, Nagyméltóságodat a letbeli tagok sorába megválasztotta.”³

Néhány évvel később, 1938-ban a Szövetség június 30-án, Balatonfüreden kelt, Krasznay Lajos igazgató és dr. Schmidt Ferenc egyetemi tanár (a szanatórium igazgató főorvosa) ügyvezető társelnök aláírásával ellátott levelükben konkrét kéréssel fordultak a belügyi tárca irányítójához, Keresztes-Fischer Ferenchez: „a magyar királyi belügyminiszter úr június hó 8-án kelt, 111003/1938. V. szám alatt megengedte, hogy a Balatoni Szövetség gróf Széchenyi István emlékét megörökítendő szobornak Balatonfüreden leendő felállításához szükséges anyagi eszközök részbeni megszerzése céljából ... pénzbeli adományokat gyűjthessen. Ezzel a szíves engedéllyel kezdjük meg a gyűjtést, és meg-

kérjük mély tisztelettel a t. Címet, hogy a szobor céljaira ... adományt küldeni méltóztassék. A ton idegenforgalmi fejlesztésének megindítója tulajdonképpen a legnagyobb magyar, Széchenyi István gróf volt, amikor ezelőtt 90 évvel erős akarattal, kitartással és áldozatkészséggel a balatoni hajózást megindította. A legnagyobb magyarnak a Balaton iránt tanúsított örökéremű érdeklődését a Balaton mellett még semmi emlékmű nem hirdeti, pedig a nemes gróf javaslatai alapján Balatonfüreden kelt életre a balatoni hajózás megindításának gondolata és az első hajó, a Kisfaludy innen indult útjára. A Balatonért cselekvő nagy férfiak emlékműveit egymást követőleg szándékozunk

megvalósítani, hogy az újabb nemzedék példát rítson tetteikből és ösztönzést nyerjen a jövő nagy feladatainak megoldására.”⁴

A belügyminiszter 50 pengővel járult hozzá a szoborállítás költségeihez. Az 1941. augusztus 31-én felavatott szobrot végül is Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter adományozta Balatonfürednek.⁵ A Balatoni Szövetség 1941. szeptember 13-i rendkívüli közgyűlésén úgy határozott, hogy a Széchenyi-szoborra összegyűlt 3331 pengőt még egy új munkásház építésére fordítják. A szoboravató napján adták át – elsőként Balatonfüreden – a Balaton mellékén, a munkáshiány enyhítésére épült húsz, ún. ONCSA (Országos Népi és Családvédelmi Alap) -házat, a község által felajánlott területen. Elhatározták azt is, hogy ezen a házon lesz egy kőtábla, rajta: „Gróf Széchenyi István emlékére emelte a Balatoni Szövetség 1941”. Senki nem tud a tábláról.”⁶

Irodalom

- 1 A mindig szép Balaton. Válogatás Cholnoky Jenő írásaiból. Szerk.: Németh Ákosné. Balatonfüred-Veszprém, 2004. 241.o.
- 2 Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Veszprém, 1988. 522.o.
- 3 Országos Levéltár (továbbiakban: OL) K 148 1932-17-3544.sz.
- 4 OL K148 1938-17-5300.sz.
- 5 Balatonfüred emlékjelei. Szerk.: Bándi László Balatonfüred, 2005. 21.o.
- 6 Zákonyi Ferenc: i.m. 279.o.

BAKOS MIKLÓS

BALATONFÜREDRE EMLÉKEZEM

Balatonfüred számomra – a tragikus 1934. évet kivéve – a boldog gyermekkort jelenti. A balatonparti hársfaillatot, a nagy fürdőzéseket, az evezéseket öregapám jellegzetes balatoni kétpárevezős csónakjában, a vitorlázásokat az ismerősök és rokonok hajóin a dingitől a 40-es cirkálóig. Jelenti a hangulatos éjféle miséket a Kerek templomban, ahová a frissen behavazott utcákon halk hóhullás közben ballagtunk. Az emlékezetes szüreteket a sárguló őszben az öregapám főzte báránypörkölttel és a disznóvágásokat a hideg decemberi hajnalokon. A szőlővenyige-parázs és a rajta sült keszeg illatát, és a többi változatos halételt, amelyeket nagyanyám és édesanyám varázsolt pontyból, fogasból, harcsából és más balatoni halakból, öregapám fügefáit, a rózsaszín-, fehér- és aransárga virágú oleandereket (amelyeket nem nagy lelkesedéssel öntöztünk), és a másutt azóta sem látott hatalmas fehérceseresznye-fát, amit a járókelők mindig megcsodáltak.

Gyermekkorom fő helyszíne anyai nagyszüleim (az akkori számozás szerint) Csók u. 6. sz. alatti háza, az Ágnes-villa volt. (Nevét nagyanyám nagy-nénje, Staffer Ágnes után kapta, aki nagyanyámat felnevelte. Valamikor a XIX. század utolsó évtizedeiben épülhetett, szerepel a fürdővendégek 1896. évi jegyzékében és az 1900-ban kiadott térképen.) Én nem itt születtem, hanem a közeli Marianne-villában (Jókai u. 6.), ahol édesapám egy földszinti lakást bérelt. 1926. január 31-én keresztelt meg a faluban levő ideiglenes kápolnában (a piros templom akkor még nem állt) dr. Luttor Ferenc plébános, aki életemet a háború végéig figyelemmel kísérte, édesanyámmal levelezésben állt, nekem pedig évente küldött Rómából egy-egy képeslapot dicsérő és buzdító sorokkal. Ezek közül a háború viharait – sajnos – csak egyetlen lap élte túl. A keresztelésben a Miklós Imre Benjámín Gyula nevetek

kaptam, de az állami anyakönyvbe csak a Miklóst jegyezték be.

Egészségemről hosszú évekig a közelben (a Jókai u. és Petőfi S. u. sarkán) lakó jó Loessl Lajos doktor bácsi gondoskodott. Ő írta fel a jóízű és kevésbé jóízű kanalas orvosságokat, és ő kapcsolta össze fémkapcsokkal a vigyázatlanságom következtében szögesdrót felhasította nyakamat. Az akkori idők igazi általános, univerzális orvosa volt, a betegségek gyógyítása mellett a foghúzástól a kisebb műtétekig sok mindent kitűnően elvégzett. Ma is előttem a kép, amikor egy utcai balesethez futva igyekezett, bal kezében orvosi táskájával, jobbában egy hatalmas géztekercsrel, amelynek kibomlott vége zászlóként libegett utána.

Édesapám házassága óriási felháborodást váltott ki a rokonság és a református ismerősök egy részében. Ehhez tudni kell a következőt: Édesapám és anyai nagyapám családja református, anyai nagyanyámé pedig katolikus. Amikor anyám és nővérei születtek, akkor a „sexus sexum sequitur” elv volt érvényben, azaz a fiúk az apa, a lányok az anya vallását követték, édesanyám így katolikus lett. Csak úgy volt hajlandó feleségül menni édesapámhoz, ha apám ún. reverzalist ad, azaz hivatalos nyilatkozatban beleegyezik abba, hogy minden születendő gyermeke katolikus legyen. Édesapámnak ezért

A szerző szülőháza

Kenyeres Benjámint (A szerző tulajdona)

nem volt maradása Füreden, áthelyezését kérte. Azonban csak két év múlva került sor, akkor Pá-pára, azután Nagyigmándra, majd Komáromba kerültünk. Ötödik éve laktunk ott, amikor édesapám 1934. május 27-én vesegyulladás következtében 38 éves korában váratlanul meghalt.

Édesanyámmal a temetés után azonnal visszaköltöztünk Balatonfüredre nagyszüleimhez. Édesanyám a nagy csapás okozta zavarodottságában nem gondolt arra, hogy a komáromi elemi iskolában nem kaphatok bizonyítványt, mert a tanév vége előtt kimaradtam, Füreden meg azért nem, mert a tanévből már csak két hét volt hátra. A szabályok szerint évet kellett volna ismételnem. A helyzetet Baán László igazgató-tanító és komáromi tanítóm, Farkas József jószívűsége oldotta meg. Farkas József az iskolai értesítőben (az igazgató tudta és aláírása nélkül) igazolta, hogy május 2-ig voltam az iskola rendes tanulója, Füreden pedig május 3-i dátummal vettem állományba, így levizsgázhattam mint rendes tanuló, nem vesztettem évet.

Kenyeres Benjámint öregapámnak volt egy horgászstégje a nádas szélén kb. a Baricska-csárda vonalában, amelyhez egy bejáró pallón lehetett eljutni (Különlegessége az volt, hogy volt rajta egy napóra, öregapám a zsebóráját sohasem vitte magával, ha horgászni ment.). Néhanapján magával vitt, de a horgászást nem tudta megkedveltetni velem. Nem tetszett nekem a kora hajnali felkelés, sem a tétlen üldögélés órákon át.

A vitorlázás rejtelmeibe egyik unokatestvérem, Holényi Imre vezetett be, aki nagyon büszke volt arra, hogy három nappal idősebb nálam. Versenyen egyszer vagy talán kétszer vettem részt vele, egyébként nem versenyeztem. Alkalmadtán valamelyik barátom vagy ismerősöm hajóján csináltunk

többnapos balatoni túrákat, egyébként csak kisebb vitorlázásokra volt alkalmam. Néhány vitorlásversenyen a zsűrinek, ill. a szervezőbizottságnak lótifuti gyerek minőségben segédkeztem (hajómentésben, versenybóják kiemelésében, stb.). Ennek jutalmául egy ízben tiszteletjegyet kaptam a Nemzetközi Sporthét rendezvényeire (1942). Mindig a tengerre vágytam, de csak hetvenéves koromban jutottam el először egy kéthetes Égei-tengeri vitorlástúrára, azután ezt még kétfő követte.

Édesapám halála után nagyon szűkösön éltünk. Az özvegyi nyugdíj nem volt elég két gyerek felnevelésére és taníttatására. Édesanyám nem kaphatott tanítónői állást sem állami, sem egyházi iskolában, mert előnyben részesültek a családos férfiak és a jövedelem nélküli egyedülálló nők. Zongoraleckét adott, és magántanítást vállalt, az Esterházy-strandfürdő renoválása után pedig nyaranként ott pénztárosi állást vállalt.

Tizennégy éves koromtól iskolatársaim instruálásával kerestem némi pénzt, 16 éves koromtól kezdve már munkát is vállalhattam, így a gimnázium VII. osztályának elvégzése és az érettségi utáni nyáron a Nitrokémia fűzfő-gyártelepi gyárában dolgoztam egy hónapig segédmunkásként, majd vegyészgyakornokként kilenc harmad-, ill. negyedéves vegyész mérnök-hallgatóval és egy székely tanárnővel együtt a központi laboratórium kutatási részlegénél. Ez nemcsak arra volt jó, hogy pénzt keressék az egyetemi tanulmányaimhoz, hanem sokat tanultam is, és gyakorlatra tettem szert a laboratóriumi munkákban, ami előnyömmé vált az egyetemen.

Szeretettel emlékezem gyerekkori barátaimra, akikkel sokat voltam együtt szárazon és vízen: P. Nagy Lali és Sanyi, Tolnai Laci, Fekete Gyuri, Miklovicz András, Topolánszky Iván, Hampel Tóni (Bimbi), Lehoczky Csaba, stb. Na, és a lányok! 1945 előtt Brázay Judit és unokatestvére Fülöp Maya, 1945 után a Lipták rokonlányok: Lipták Judit és Zsuzsa, Józsa Éva és Yvonne (Mió). Lipták Gábor régi jó barátja és esküvői tanúja volt Kenyeres Ágnes nagynéném férjének, Paleta Géza vezérkari ezredesnek. Ezen a címen engem is a baráti kör tagjának tekintettek. Jártam hozzájuk – amikor a lányok a nyári és az évközi iskolai szünetekben Balatonfüreden voltak – bridzsezni, táncolni, vitorlázni, néha ebédre vagy uzsonnára.

E baráti kapcsolatok legtöbbször az 1956-os forradalom vetett véget, azután már nagyon ritkán találkoztunk. Egyesek emigráltak, mások megházasodtak, ritkábban jöttek Füredre, én is ritkábban

jártam arra. A vidám és hangulatos füredi légkör valahogy megváltozott.

A felnőttek közül, akiket különösen kedveltem: mindenekelőtt a felejthetetlen, aranyszívű, mindig vidám Pulcsi (Lipták Gáborné Gyapay Piroska), a három Irsay-lány (v. Bánfay Ernőné Kató, dr. Kiss Józsefné Böbe és dr. Köves Józsefné Irm). Mindhárman jó barátnői voltak a három Kenyeres-lánynak (Talabér Gyuláné Mária (Mata), édesanyám Bakos Lajosné Julianna (Lonci), Paleta Gézáné Ágnes (Nessy). A nyári baráti vacsorákat hetenként felváltva tartották Bánfayéknál és nálunk. Ezeket 1944-ben már én is részt vehettem a felnőttek között, hiszen már „érett” úr voltam. Időnként más-más ismerősöket is meghívtak ilyen vacsorára, pl. a jó humorú Gáspárdy Aladárt, a Szeretetház nyugalmazott igazgatóját, aki az I. világháború előtt az orsovai polgári iskola cserkészcsapatát alapította. Az utolsó ilyen vacsora Bánfayéknál volt

1944. okt. 29-én. Ez azért emlékezetes, mert Katóni – Balázs (Blazsek) Ili nagy mulatságára – első világháború idejebeli slágereket énekelt.

Nyaranként látogatóba jött Joly (Zsoli) néni és Duci bácsi, akiknek az igazi nevét sohasem tudtam (ma sem tudom), de mindig finom csokoládébonbonokat hoztak nekünk. (Joly néni saját szavai szerint anyai nagyanyám „vicelánya” volt, ezt sem tudom, hogy mit jelent, de a fényképét őrzöm).

Atyai jó barátom volt Csajághy Gábor királyi fővegyész, akit nagyon kedveltem, és aki tanulmányaimban a segítségemre volt, időnként anyagilag is

Gyermekkoromban elérhetetlen vágyam volt egy bicikli és egy fényképezőgép. (Aztán fényképezőgépem csak kutatómérnök koromban lett, biciklim pedig sohasem.) Mindezek ellenére úgy éreztem, és most is úgy érzem, hogy nehéz és küzdelmes de szép gyermekkorom volt Füreden.

BERTÓK GYULA

EGY TUDOMÁNYOS INTÉZET MŰKÖDÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI BALATONFÜREDEN, A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉN ¹

1944–45 vészterhes hónapjaiban Balatonfüredet is elérte a történelem, gyors léptekkel jött és brutálisan. Néhány évvel korábban még a béke ideális szigetként írtak és beszéltek róla, nemcsak Magyarországról, hanem a nagyvilágból idelátogató turisták és fürdővendégek.

„Herendi porcelánon, holicsi poháron, Rohbock rézmetszetén ábrándozik Füred. A magyar Mózes: Széchenyi ide is eljött forrást fakasztani. Jókai sétált a nyárfák alatt tízezer hőseivel.” (Cs. Szabó László: Balatoni képeslapok. Bp., 1940.)

„Nyájas táj, hívogató. Ezt mondja: Ne siess. Pihenj. Hallod a fák zúgását? Valamit üzennek. Az ember megáll, hallgatja a zúgást, s egyszerre megérti, hogy kár volt sietni.” (Márai Sándor: Ég és Föld. Bp., 1942.)

Teleki Pál gr. néhai miniszterelnök (1939–41) okulva a trianoni tragédiából, ahol a tárgyalóasztal mellett jórészt az alakulóban lévő utódállamok (kisantant) által szállított hamis statisztikai, néprajzi, közigazgatási stb. adatok alapján döntöttek nagymértékben hozzájárult a Teleki Intézet létrehozásához. Az elnevezés és a hivatalos alapítás már a halála után történt. Talán Ady szavai illenek ide: „mi mindig mindenről elkésünk”. Hitelesen támasz-

kodhatunk egyrészt dr. Rónai András visszaemlékezéseire (Rónai András [1906-1991.]: Térképezett történelem. Bp., 1989., 1993.), aki a tudományos intézet létrehozása előtt gr. Teleki Pál közvetlen munkatársa, mintegy helyettese is volt. Az intézet-alapítás nem volt egyszerű, mivel 1941. április 3-a után előretört a háborús pszichózis, majd megtörténtek a „hadüzenetek”, és Magyarország számára is elkezdődött a II. világháború.

„A háború hamarosan elért a Teleki Intézetig. 1944. tavaszán több repülőátadás érte a fővárost. Néhány bomba a Festetich-palota közelébe esett, s ez nagy ijedelmet keltett a Történettudományi Intézetben, leginkább annak igazgatójában Deér Józsefben. Ostrom alá vették Hóman Bálintot, hogy az intézetet telepíttesse ki vidékre, ahol a bombázások elől védve lenne.” ... „Hóman elrendelte a kitelepítést Balatonfüredre.” ... „Balatonfüreden Hóman három épületkomplexumot szerzett nekünk. A Polgári Iskolák Tanári Üdülőjének épületét lakóhelyiségeknek és az akkor újonnan épült (szerkesztői megjegyzés: valójában emeletráépítés történt) és még nem lakott Esterházy-palotát hivatali helyiségeknek. Az utóbbit úgyszólván mi, az államtudományiak vettük igénybe.”

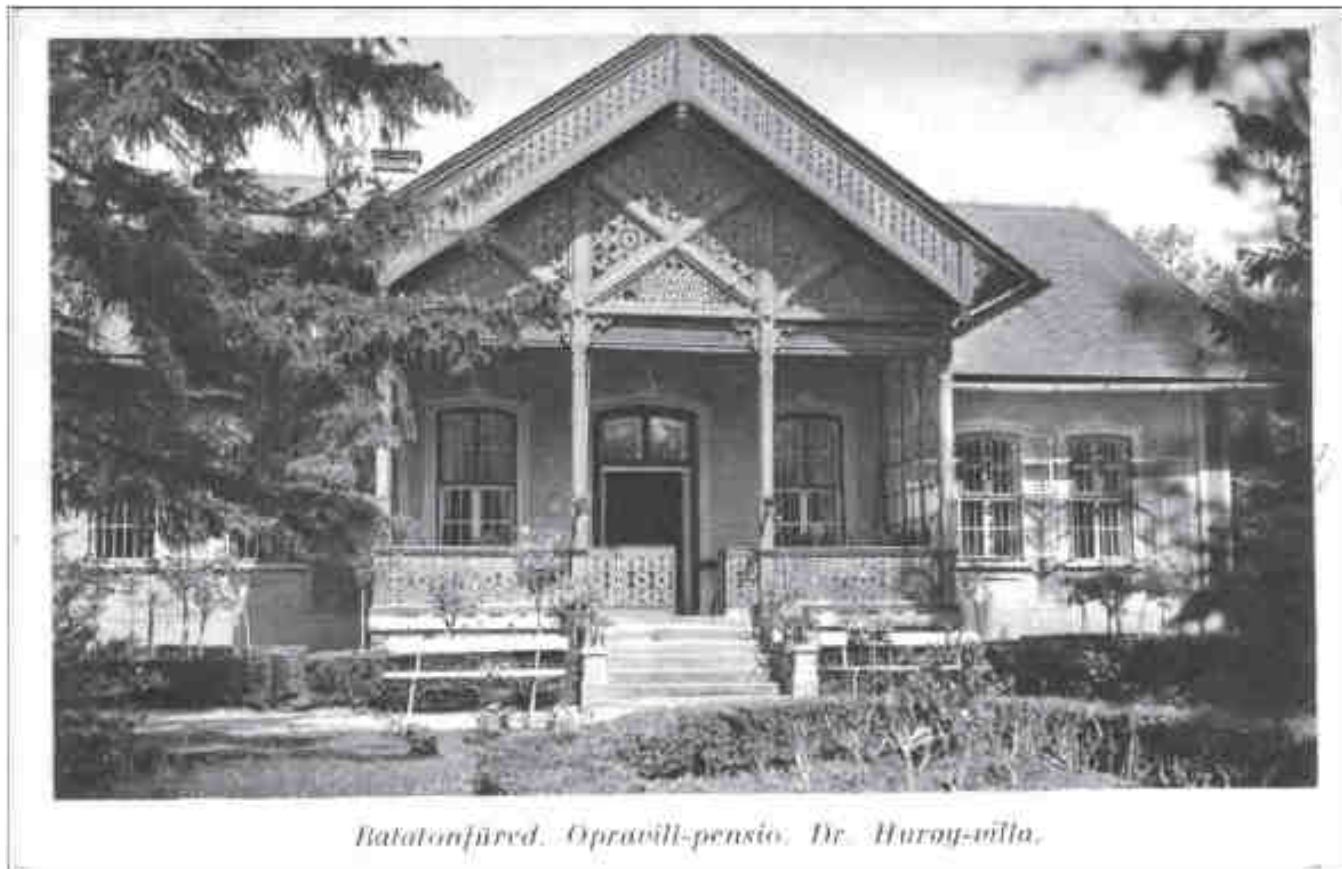
„A könyv- és térképtár legértékesebb anyagát mintaszerűen becsomagolták és leszállították, majd úgy rendezték el, hogy mindent azonnal használni lehetett. Berendezték a rajztermeket, a fotólaboratóriumot, és végül külön elektromos vezetékkel szerelve az épülethez, berendezték munkára készen a nyomdát. Alig két hét múlva ugyanolyan körülmények között dolgoztunk, mint Budapesten. Teljes erővel dolgoztunk egész télen, bár decemberben a Balaton déli partján már szovjet tankok álltak, és mi frontvonalba kerültünk. Elöl a szovjetek, hátul a németek... December 3-án a balatonfürediek legnagyobb meglepetésére a szántódi révnél megdörmültek a szovjet ágyúk...”

„Ezalatt Balatonfüreden az Államtudományi Intézet tagjai és a történészek második garnitúrája családostul 72 férfi és nő, felnőtt és gyermek, önálló és önellátó életre rendezkedett be. A szovjet csapatok nem keltek át a Balaton jegén, a front a tó két végén, Székesfehérvárnál és Marcalinál állt, ott hosszan és váltakozó szerencsével folyt az ádáz harc.”

A december 8-ról 9-re forduló éjszaka egy szovjet rohamcsónakos harcfelderítő osztag átkelést kísérelt meg Siófok körzetéből Balatonfüred irányába. A szovjet osztagot a Füreden állomásozó német Balatoni Flotta egységei szétszórták, és visszatérésre kényszerítették. Cholnoky Jenő professzor föld-

rajztudós 1926–44 között rendszeresen Füreden tötte a nyarakat a Döry és a Huray (Opravill) villában (1944 nyarán a francia nagykövetséget is ide menekítették). A családnak nyaralója is volt Arácson (a mai Szőlőkalja utcában). Cholnoky professzor 1944 telétől szoros kapcsolatban állt (feleségével és anyósával együtt) a Teleki Intézet munkatársainak közösségével. Ő is dolgozott saját munkáján, rajzolta a balatoni Riviéra rétegvonalas térképét, továbbá a Balaton-környék településeinek térképeit.

Visszaemlékezésében írja: „Január elején nagy meglepetésemre fölkeresett Brower kapitány, német felderítő tiszt, jénai egyetemi tanár. Ő ugyanis tudta, hogy írtam könyvet a Balaton jegéről, s mivel attól kellett tartani, hogy az oroszok a jégen át támadnak a Balaton északi partja ellen, szükséges volt a jégképződést ismerni és ellenőrizni. A magyar katonatisztek erről nem tudtak semmit. Brower először Lóczy Sándort, Lajos² öccsét kereste fel... hogy könyvemet elkérje tőle. De csak magyar nyelvű példány volt kéznél, azonban Lóczy elhozta hozzám Browert, és elmagyaráztam neki a jég tünetényeit. Különösen az érdekelte, várható-e az idén olyan erős jég, hogy az oroszok azon keresztül tankokkal meg tudnak támadni bennünket. ...kifejtettem azt a nézetemet, hogy ha január közepéig nem képződik 10-15 cm-nél vastagabb jég, ak-

Balatunfüred. Opravill-pensió. Dr. Huray-villa.

kor már nem kell félni, mert akkor már nem fog 30 cm-nél vastagabb jégpáncél képződni, pedig ennyi feltétlenül kell, hogy a páncélkocsikkal áttörhessenek. Ajánlottam, hogy addig, míg a jég ilyen vékony, a gőzhajó járjon állandóan az északi part közelében Tihanytól Fűzfőig, és tartson nyitva széles nyílt-vízszávot, úgynevezett rianást a partok előtt, mert ez ha be is fagy, kitűnő tankcsapda lesz, mert mindig gyenge marad a jég rajta. Ezt a tanácsot meg is fogadták. A rianást csak a tél vége felé nem lehetett nyitva tartani, mert a déli szél áttolta a jéget, de egyúttal a déli part előtt nyílt víz keletkezett.”

A frontvonalak időszakos megmerevedése időt biztosított a részlegek munkatársainak. A munkát folyamatosan végezték, mert szabadon eltölthető időről nem nagyon lehetett szó, bár 1945 márciusáig viszonylagos kényelemben éltek, az élelemszerzés is biztosított volt.

Wágner Imréné Zsuzsánna asszony örömeinkre ma is Balatonfüreden él, ő már Budapesten is a Teleki Intézet munkatársa volt. Előtte rajz- és művészettörténeti tanulmányokat végzett, nyelveket tanulva jó néhány európai nyelvet beszél. Szükség is volt rövidesen főként az orosz nyelv ismeretére. Zsuzsánna asszony meggyőződése, hogy több munkatárs részéről az orosz nyelv ismerete döntően hozzájárult az intézet anyagának és berendezéseinek megmaradásához.

Folytatva Rónai visszaemlékezését: „Világos volt, hogy hamarosan a győzők hatalmába kerülünk. Megszerveztem hát az orosz nyelv oktatását. A történészeket a kitűnő és közkedvelt Hadrovics László tanította, klasszikus nyelvtanári módszerrel nyelvtani alapon. Az államtudományiak nyelvmentere Machai Géza volt...”

„Március végére elkészült a nagy mű, amelyen öt éve dolgoztunk: a Közép-Európa atlasz magyar és angol nyelven. Ez az atlasz 171 színes térképet és szöveget tartalmazott 367 oldalon. Teljes földtani, földrajzi, népességi, nemzetiségi, vallási, mezőgazdasági, bányászati, kereskedelmi és közlekedési tájékoztatást adott egész Kelet-Közép-Európáról Leizigtől Kijevig, délen Ancóna, Skopje, Plovdiv vonaláig. Tíz ország hivatalos statisztikáit és térképeit dolgoztuk fel. Referensek, szerkesztők, rajzoló, fordítók, gépelők mintaszerű munkát végeztek. Saját műhelyben készültek a nyomóelemek, a nyomdában a nyomás, fűzés, kötés. Az utolsó színes lap 1945. március 15-én került ki a gépből, éppen idejében.”

A Szanatórium és a Gyógy-tér közelében álló épületek tulajdonosa ekkor még a Pannonhalmi Bencés Főapátság volt, és a felügyeletet, pasztorációt is ők gyakorolták.

Nagyon hű képet ad a sordöntő napokról Macher Emánuel bencés atya fürdőtelepi lelkész Pannonhalmára írott levele: „24-én de. felrobbantották szép hajóinkat. A füredi kikötő 7 hajó, 5 uszály stb. temetője. Szomorú látvány! ... Szombaton délután távozott az utolsó német is, mire megindult a népvándorlás. Kb. 200 lehetett a vendégek és beözönlöttek száma. Villanyunk már napok óta nem volt esténként egyre közelebb értek a bombázások. Három bomba a partot is érte. Éjjel 1 órakor fejeztük be az falazást, és próbálunk nyugovóra térni. Vészes csönd, nincs motorzúgás, melytől az utolsó éjszakák hangosak voltak. Lovas és Palóznak felé tűznek, Akali is égett. Márc. 25-én még kora reggel is beköltözött pár család. Reggel a 6 órai szentmisén csak ketten voltak, a 8 órain már senki. 8 óra 50-kor túnt fel az első orosz raj a Gyógy-téren az arácsi út felől.”

A Teleki Intézet Történettudományi Intézete 1945 nyaratól tudományos súlyát részben elveszítve a politikai kívánalmaknak kiszolgáltatva Kelet-Európai Intézetté szerveződött át. Az Államtudományi Intézet elvesztette szerepét, bár az ország új békeszerződés előtt állt.

Az egymilliós léptékű Duna-völgy-térképet két lapon, egy vaskos magyarázó könyvvel magyar, angol és orosz nyelven mint a magyar nyomdaipar remekét az 1948-as ipari vásáron is kiállították.

Felhasznált irodalom:

- Cholnoky Jenő munkáiból. Vár ucca tizenhét. Veszprém, 1998.
Cs. Szabó László: Balatoni képeslapok. Bp., 1940.
Márai Sándor: Ég és Föld. Bp., 1942.
Rónai András (1906–91.): Térképezett történelem. Bp., 1989., 1993.
Sólymos Szilveszter OSB: Balatonfüred-Fürdő Bencés kézikönyv 1743–1949. Tihany, 2003.
Veress D. Csaba: A balatoni csata. Veszprém, 1976.
Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Veszprém, 1988.

Hivatkozások:

- 1 Hivatalos nevén Teleki Pál Tudományos Intézet, ide tartozott az Államtudományi és a Magyar Történettudományi Intézet Budapesten, továbbá még a Kolozsváron létrehozott Erdélyi Tudományos Intézet is. (alapítva: 1941. december 10.)
2 ifj. Lóczy Lajosról van szó

TÓTH-BENCZE TAMÁS

A BALATONI MADONNA SZOBOR TÖRTÉNETE (Legenda és valóság)

A Füredi História korábbi számaiban megjelent írások (dr. Sibalszky Zoltán, majd Z. Karkovány Judit) vélekedése szerint egyrészt Brázay Laszló vízbefulladásának emlékére (ez egyébként szerencsére, félreértésen alapult), illetőleg a Brázay-birtokon forgatott „Fény és árnyék” című film apropóján Füreden, a Balatonban tervezték egy Madonna-szobor felállítását, és szerintük alkotója felsőőri Fülöp Elemér szobrászművész volt. Dr. Bakos Miklós a szerkesztőséghez írt levelében pedig arról számolt be, hogy tudomása szerint két Madonna-szobor felállítását tervezték.

Nos, a közelmúltban olyan adatokra bukkantam, amelyek alapján legalább az egyik változatot, ha valóban két különböző szoborról van szó, pontosítani lehet.

1941 őszén, a balatonfüredi Széchenyi-szobor felállításakor vetődött fel a Balatoni Madonna-szobor létesítésének gondolata. Az ötletet az abbáziai (Opatija, Horvátország) „Madonna del Mare” (Tengeri Madonna) szobrából merítették, mondván évtizedes mulasztást pótolnának azzal, ha a Balaton partján is felállítanák a „Magyar Tenger Madonnáját”. Czapik Gyula, veszprémi püspök támogatta az elképzelést, mely rövid idő alatt meghódította mind Balatonfüred lakosainak, mind pedig vendégeinek szívét. A kultuszminisztérium művészeti osztálya is bekapcsolódott a megvalósítás munkájába, elsősorban a művész megkeresését, kiválasztását vállalták magukra. Végül a szóba jöhető alkotók közül Jálics Ernő (1895–1964) szobrászművészt választották ki.

Az alkotó 1943 tavaszán bemutatta tervét, és megkereste a szobor szerinte legalkalmasabb helyét, melyet a kultuszminisztérium megbízott szakértői is jónak találtak. A balatonfüredi új móló középső, gyepes részét választották ki, véleményük alapján ez lett volna legalkalmasabb. Balatonfüred gyógyfürdő 1943-ban ünnepelte 200 éves jubileumát, az ünnepségek záró rendezvényéül tervezték a Madonna-szobor október 10-i felavatását. Ez viszont szükségessé tette, hogy a tervezett szobor – az alkalomhoz illő – nagyobb méretekben készüljön.

A június elején bemutatott és elfogadott, gipszből készített modell, melyet a Balaton című újság 1943 októberi számában a 39. oldalon már közölt, mindenben megfelelt az elvárásoknak. Az ekkori tervek

alapján a félméteres lépcsőzetes alapon, 2 méteres talapzaton 4,30 méteres Madonna-alak állt volna. Az egész szobor tehát közel 7 méter magasságot ért volna el. Ha megvalósul, napjainkban is valóban monumentális hatású lehetne a balatonfüredi kikötőben: a part fáival a háttérben, impozáns magasságban emelkedne a móló fölé, és a hajókon bármely irányból érkezőket már messziről köszönhetné a Balatonon hajózók felett örökdő Madonna.

Tervezték reflektorokkal való megvilágítását is.

A szobrot erdőbényei, kékesfehér, időtálló kőből készítették volna, amiből a kassai székesegyház is építették. 1943. június 19-én megkötötték a szerződést a szobrasszal. A költségeket 22.000 pengőben állapították meg, ennek felét a kultuszminisztérium fedezte volna. A Balatoni Intéző Bizottság, a Balatonfüredi Gyógyhelyi Bizottság, a Pannonhalmi Szent Benedek-rend és Balatonfüred vendégeinek adományai is biztosították volna a megvalósításhoz az anyag fedezetet.

De közbeszólt a történelem. A tervező művész katonai szolgálatra hívták be, emiatt nem tudta elkészíteni a szobor kifaragásához mintául szolgáló végleges modellt. A kő bányászásánál és elszállításánál is nehézségek merültek fel. A Balaton című újság 1943 októberi számában a kép bemutatása mellett azt is megírta, hogy a már ismerttetett okok miatt a szobor a tervezett határidőre nem készülhetett el, a felavatása a jövő év (1944) tavaszára marad.

November 17-én a kiküldött művészi bizottság elfogadta Jálics művész 1:2 méretarányú agyagszobrát, amelynek alapján kifaraghatták volna a felállítandó szobrot. Időközben elkészült a Földművelésügyi Minisztérium támogatásával a balatonfüredi

„Balatoni szél” (Csima György felvétele)

mólón a szoboralap is, mely a móló szintjétől 12 m mélységben leépített három betonoszlopon és 70 cm-es háromszögű vasbeton építményen biztos alapot adott volna a 100–120 q tömegű szobornak. Azonban tavaszig nem sikerült a kőanyagot kibányászni és elszállítani. Addigra már a mellé szánt rózsakert terve is elkészült, egyébként ez utóbbi meg is valósult, jelenleg is látható a móló és a sétány közötti háromszögletű területen. Az újabb határidő szerint a szobrot a háború befejezése után állították és szentelték volna fel.

Az 1944 novemberében megjelent Balaton című újság 42. oldalán Váth János: Füred műemlékei című cikkében a következőket írta: „*Most készül betetőzésül Füred díszé, a Balatoni Madonna. Andrásy-Kurta műve, de mi a keleti nyugalmú kisdedes nő helyett szerettünk volna egy barokkos mozgalmasságú, balatoni viharban ruhát fúvó, lobogóhajú Isten Anyját. Nem ilyen fatalista mosolyú, részvétlen szoborképet. Alumíniumban elgondoltan, mint annyi tengeri Madonnát. Pannon-tenger Csillaga legyen! Vészenben, viharban segítők. Ez a magas fürdőkultúra illet érdemelne. Fenségeset!*”

Feltételezésem szerint Váth János a Széchenyi István-szobor alkotóját, Andrásy-Kurta Jánost összetévesztette Jálics Ernővel. A tévedés oka kézenfekvőnek tűnik: joggal hihette, hogy a már álló szobor (1941-ben avatták) alkotójának műve a Balatoni Madonna is.

Nem túl valószínű, hogy időközben Andrásyt bízták meg egy újabb szobor elkészítésével, ennek egyelőre nincs is nyoma.

Mindenesetre az a tény, hogy Jálics Ernőt bízták meg – eredetileg – a szobor elkészítésével, magyarázatul szolgálhat arra, hogy a Madonna gipszmintája Fülöp Elemér szobrász hagyatékából miért nem került elő. Azonban nem zárható ki, hogy valóban két különböző szoborról van szó.

De a lényegen ez sem változtat. A Balatoni Madonnát sem akkor, sem később nem állították fel. A füredi kikötőben, 1961-ben avatták fel Borsos Miklós „Balatoni szél” című, magas oszlopon álló, női alakot formázó, valóban szép bronzszobrát, de ez méreteiben messze elmarad az eredetileg felállítani szándékozott Balatoni Madonna mögött. Igaz, előbbi mind a napig látható.

Forrás:

Balaton. 1943. október, 39. p.

Balaton. 1944. május, 1. p.

Balaton. 1994. november, 42. p.

Új Magyar Életrajzi Lexikon. Bp., 2002. 3. kötet

KOCZOR DÓRA – P. HERCZEG EDIT

IN MEMORIAM KÓSA PÁL

Ezekben a napokban az 50 évvel ezelőtti októberre, az 1956-os forradalomra és szabadságharcra emlékezünk. 1956 őszén egy maroknyi nép itt, Európa közepén szembeszállt az önkényuralommal és bebizonyította, a világnak, hogy nem tűr tovább, mert így nem lehet élni, ahogy Illyés Gyula megfogalmazta az „Egy mondat a zsarnokságról” című versében:

„hol zsarnokság van:/mindenki szem a láncban:/belőled büzlik, árad,/magad is zsarnokság vagy”

A forradalmat leverték, magunkra maradtunk. Iszonyú szenvedés, megpróbáltatás, száműzetés és sok esetben halál várt a forradalmároknak. És hosszú-hosszú évtizedekig tartó hallgatás és elhallgatás. Most a hallgatás időszakának vége van. Vége kell, hogy legyen.

Szabó Pál író azt mondta:

„Rettenetes ára van annak, hogy e sorokat írhatjuk, és hogy vagyunk: anyák keresik az örökre elnémult barikádlégiók között gyermekeiket, kicsi gyermekek keresik fiatal édesanyjukat, ennyi gyötrelemtől, ha tudna, fájdalmában feljajdulna a föld. A nap vérbe borulna, az ivókutak vize vérré változna, és zokogva hullajtanák le leveleiket az őszi fák. S mi, még élők és öregek, nem tudunk semmi mást tenni a megholtak sírjára, mint hogy nevüket megőrizzük és átadjuk az örök emlékezetnek. Legyen áldott emlékezetük, amíg csak magyar embert hord hátán ez a föld.”¹

Legyen áldott Kósa Pál emlékezete is, aki ebben a városban született, itt élt közöttünk Balatonfüreden, és innen indult el azon az úton, melyet a sors kijelölt számára. Sokáig nem tudtunk róla semmit, csak a rendszerváltozás után hallottuk nevét, és tudhattuk meg, hogy egyike volt azoknak az 56-os hőseknek, akik „életüket áldozták azért, ami az embernek a legnagyobb kincse: hazájukért és szabadságukért”.² 2006 októberében ezzel az írással kívánunk tisztelni az ő emléke előtt.

A FÜREDI ÉVEK

Kósa Pál Balatonfüreden, a Vázsonyi úti házukban született 1921. január 25-én, „pálforduló” idején Nagynénje visszaemlékezése szerint ezért is kapta a Pál nevet. Szülei később a jelenlegi Ady Endre utca

20 szám alatt építettek egy házat, itt volt édesapjának az asztalosműhelye is, ahonnan számos környékbeli épület asztalosmunkája került ki (pl: Tihanyi Biológiai Kutató Intézet, Eszterházy-strand stb.), néhány füredi házban a mai napig megtalálható az ő

keze munkája. Az elemi iskolai tanulmányait a római katolikus elemi népiskolában (ma „piros iskola”) végezte, majd a polgári iskola befejezése után (1935) ő is édesapja mesterségét választotta. Sokan szerették a faluban, népszerű volt, barátságos, nyíltszívű. Rendszeresen részt vett a füredi sportversenyeken, úszott, futott, kerékpározott, részt vett a Balaton átúszó versenyen is Füred és Tihany között. Számítalan érmet nyert. Gyakran szerepelt önképzőkori előadásokban a kultúrházban, mindig nagy sikere volt, sok

tapsot kapott.

Egy ideig dolgozott a füredi Hajógyárban, majd mikor a család 1942-ben elköltözött Füredről, édesapja újpesti műhelyében dolgozott műbútorasztalosként. Később családot alapított, két lánya született, Katalin és Ilona, élte az újpesti munkások életét. Az 1956-os forradalom is Újpesten találta Kósa Pált, aki szinte egyik pillanatról a másikra a lázas események egyik központi alakjává, meghatározó egyéniségévé vált, hiszen az 1956. október 24-én megalakuló Újpesti Forradalmi Bizottság hamarosan őt választotta elnökévé.

1956, ÚJPEST.

Kósa Pál és az Újpesti Forradalmi Bizottság

Újpest és a vele elválaszthatatlanul összefonódó Újpesti Forradalmi Bizottság története egészen sajátos módon illeszkedik bele a XX. századi magyar történelem utolsó nagy fegyveres eseményébe, a társadalom szabadságának kiterjesztése érdekében kirobbant 1956-os forradalomba.

Ahhoz, hogy a város és az Újpesti Forradalmi Bizottságnak, valamint Kósa Pálnak az 56-os forradalomban betöltött szerepét többé-kevésbé helyesen megítélni képesek legyünk, szükséges megismerünk és megértenünk azokat az összefüggéseket, amelyek Újpest városának történelmi fejlődéséből, a forradalom mint speciális történelmi szituáció jelle-

géből fakadnak, illetve a véletlen, különösebb logikába nem illeszthető egybeeséseknek eredményének köszönhetőek.

Újpest már XIX. században is virágzó kézműiparral, kereskedelemmel és gyáriparral rendelkezett, történelmi fejlődése során meghatározó jelentőségű ipari központtá nőtte ki magát. 1907-ben rendezett tanácsú várossá vált és ezt az önálló városi rangját 1949-ig meg is tartotta, ami azt jelenti, hogy itt 1956-ban is éltek még az önálló politizálás, a különálló önkormányzati politika hagyományai.³

Az erőteljes iparosodottság következtében rohamosan növekvő lakosság túlnyomó többsége gyárakban, ipari létesítményekben dolgozott, jellegzetes munkáséletet élt és munkásértékeket vallott magáénak. A szürke, körfolyosós bérházak, az óriási grundok, a füstölgő gyárkérmények, a mindennapos „zsíros kenyér” és szigorú munkáserkölcs, munkásszolidaritás jelentették itt a „természetes közeget, létformát”, – ahogy Lichtenstein Sándor találóan jellemezte Újpestet.⁴

Az 1956-os forradalmat a munkásosztály érdekére és védelmére hivatkozva tiporta el és torolta meg a kádári „restauráció” rendszere. Éppen ezért érdemel különös figyelmet az 56-os forradalom egy olyan kerületben, ahol döntően az ipari munkásság soraiból kerültek ki a forradalmárok, illetve a forradalomnak szinte az egyik pillanatról a másikra „intézményesült, hivatalos szervét” jelentő Újpesti Forradalmi Bizottságnak, valamint a munkástanácsoknak a tagjai. 1956. október 23-án a felkelés hullámai még nem érték el teljes erejükkel, intenzitásukkal Újpestet. Bár a város Budapest része volt, mégis a forradalom „koordinátarendszerében” egy kieső külterületté vált, magára maradt. Ez az elszigetelt állapot adott lehetőséget arra, hogy az Újpesti Forradalmi Bizottság és az újpesti események egy sajátos belső időzítés és logika szerint működjenek.

Október 23-án estefelé csak a forradalom híre jutott el a kerületbe, ugyanis újpesti származású egyetemisták keresték fel az Egyesült Izzó géptervezési osztályának vezetőjét, Zolcsák Istvánt, hogy az járuljon hozzá a Műszaki Egyetemen megfogalmazott követelések röpcédulájának sokszorosításához és széthordásához a kerületben. A következményektől való félelmek ellenére – „*Mi lesz ebből, ha ezt a párt és a Natonek elvtárs megtudja?*” – lehúzták az anyagot és a gyár mentőautójával szétterítették a városban. Késő estére így a kerület is értesült a sorsfordító eseményekről, amelynek hatására az Egyesült Izzó dolgozói vezetésével néhány száz főből álló fáklyás tüntető menet vonult végig az Árpád úton.

A tüntető tömeg ekkor még elsősorban fiatalokból, diákokból és Izzó gyári dolgozókból állt.⁵ A rendőrséggel való összecsapásra is sor kerülhetett, mert a kapitányság épülete előtt reggelre egy kilőtt Pobeda tehergépkocsi romjai álltak, benne a forradalom első újpesti áldozatának holttestével. Az egyetemisták röplapjait osztogató Polcz József 23 éves munkást a rendőrök lötték le.

Október 24-én megbolydult az egész város. Ötezes tömeg vonult a városháza elé; az Egyesült Izzó munkásai mellett ekkor már börgyári, cérnagyári dolgozók is skandáltak a jelszavakat: „*Vesszen Gerő! Vesszen Rákosi! Ki az oroszokkal!*” Az előző éjszaka szétlőtt Pobedát a holttesttel együtt az István térre tolták. Az izgatott, forradalmi lázban égő tüntetők leverték a tanácsházáról a vörös csillagot, majd kötelekkel, láncokkal ledöntötték az épület előtt álló, Ivánnak becézett szovjet emlékművet, aminek talapzatán felravatalozták a testet, amelyet virágokkal és a tanácsházáról szerzett címeréttől fosztott nemzeti zászlókkal borítottak.⁶ Szónokok léptek egymás után a tömeg elé, akik követeléseket olvastak fel, beszédekben a 23-i eseményeket éltették és az emberekkel együtt szavalták a „*Talpra, magyar!*”-t.⁷ A gyűlöltséget elnyomó rendszer hatalmi jelvényeinek eltávolítása, a nemzeti zászlók, a kokárdák, a „*Talpra, magyar!*”, a pontokba szedett követelések mindmind 1848 szellemét idézték. 1956 októberében a változást követelő emberek pillanatok alatt megteremtették, részben újjáélesztették azt a „szimbólumrendszert”, amellyel kifejezésre juttatták, hogy politikai akarataik megvalósításának eszközei közül a legradikálisabbat, a népfelkelést, a forradalmat választották.

Természetesen ezek a szimbolikus lépések óriási emocionális hatást gyakoroltak az emberekre. Egyrészt biztosították számukra az együvé tartozás élményét, másrészt valamiféle messianisztikus küldetés tudatot válthattak ki belőlük. Dr. Rajki Márton, akit a néhány órával később megalakuló Újpesti Forradalmi Bizottság elnökének választottak, így írta le ezt az élményt: „*Én a meghatottságtól könnyezni kezdtem és rövid idő múlva ki is léptem a tüntetők közül, mert szégyelltem, hogy sírva fakadtam. Nagyon boldog voltam, hogy a Rákosi korszak megbukott, mert én azzal nem értettem egyet.*”⁸

A ravatal mellett beszédet mondott Kósa Pál is, a fiatal újpesti asztalosmester, aki kiváló szónoki képességeivel azonnal hatást tudott gyakorolni az emberekre. Olyasvalaki volt, aki, ahogy lánya jellemezte, beszédével, személyiségével „*pillanatok alatt az indulatokat át tudta fordítani egyik irányból a má-*

sikba”.⁹ Kósa többek között felolvasta az Egyesül Iz-zó röplapját, amely felszólította az üzemek, gyárak dolgozóit, hogy a rend és nyugalom megőrzése érdekében alakítsanak mindenhol munkástanácsokat.¹⁰ A törvényességet és rendet hangsúlyozó szónoklatával Kósa képes volt ellensúlyozni a tömegből hallatszódó egyre radikalizálódó bekiabálásokat. A célratörő, erős akarátú férfi rövidesen az újpesti események meghatározó, vezető alakjává vált.

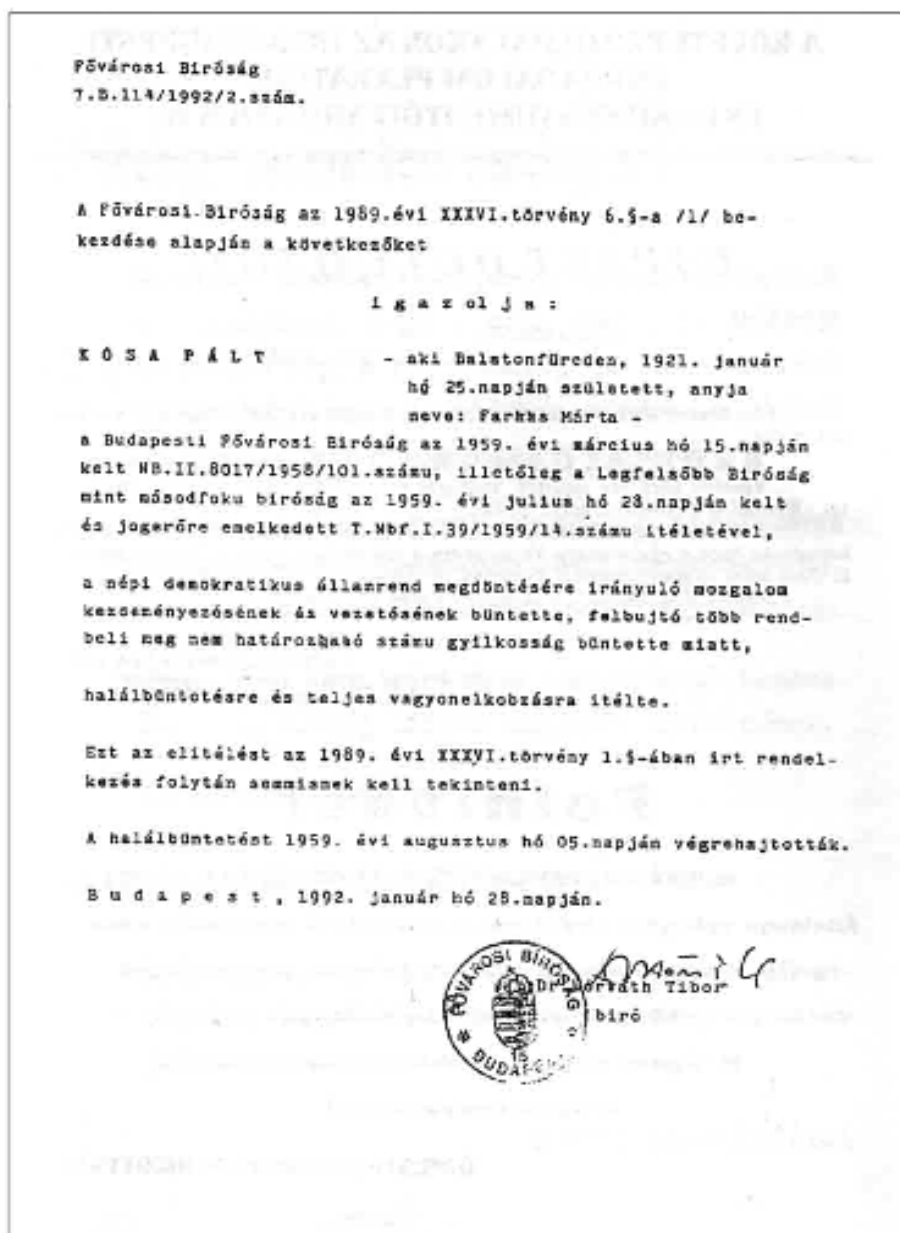
Kósa Pál indítványozta egy bizottság felállítását, amely biztosíthatja az összeköttetést az események következtében működésképtelenné vált tanáccsal, helyreállítva ezzel a kerület közigazgatását, közbiztonságát és közellátását. Ez az ideiglenes bizottság megfelelő szerv lenne ahhoz, hogy összekötőkapocsként funkcionáljon Újpest és a kormány között és kivívja a kormánynál a lakosság és a diákság követeléseit. A gyűlés elfogadta a javaslatot, így az elkövetkezendő órákban sor kerülhetett az Újpesti Forradalmi Bizottság megalakulására,¹¹ Első elnöke dr. Rajki Márton ügyvéd lett, majd őt hamarosan felváltotta Kósa Pál. A Bizottság munkájában az első napokban kb. 10 fő vett részt, majd hamarosan ez a létszám 30–35 főre duzzadt.

A tagok nem meghatározott választási forgatókönyv alapján kerültek a Bizottságba, hanem, ha úgy tetszik, a demokrácia formális szabályainak figyelembevétele nélkül. Péterfi Miklós, a Bizottság egyik tagja 1982-ben így emlékszik vissza: „Választás? ...Választás nem volt. Megválasztottuk magunkat. ...ha egy népnek, egy társadalomnak valamilyen irányban vezetőre van szüksége, annak jogában áll önmagát kiválasztani, vagy kiválasztódní, a végén úgyis hullik a selejtje...”¹²

Lichtenstein Sándor vallomása is megerősíti azt, hogy bárki tagja lehetett a Forradalmi Bizottságnak: „aki magyarnak érezte magát és részt akart venni a bizottság munkájában.”¹³ A Bizottság tehát önkéntes alapon szerveződött, bár érdekes mo-

mentum, hogy az önként jelentkező tagokat a rendkívül céltudatos Kósa a biztonság kedvéért lekáderoztatta.¹⁴ Ez később változott és a Bizottságon belüli egyes feladatokra már Kósa kérte fel és jelölte ki az egyes személyeket.¹⁵

Kósa Pál igyekezett tudomással lenni mindenről, kezében tartani az irányítást, ugyanakkor a centralizált vezetés mellett decentralizáltan megszervezni a Bizottság munkájának különböző területeit. Ez a fajta „centralizációs törekvés” nemcsak Kósa személyiségéből fakadt, hanem abból a felismerésből is, hogy a viszonylagos rendet és nyugalmat más módon fenntartani nem lehetett az adott helyzetben. Az 1950-es években ugyanis a gazdaság és a társadalom felülről szervezett volt, ezért az alulszerveződő intézmények hiányából kifolyólag a Forradalmi Bi-

Kósa Pál büntetésének megsemmisítése (1992)

zottságnak is hasonló módszerekkel kellett élnie ahhoz, hogy a város életéhez szükséges alapvető követelményeket teljesíthesse. Az Újpesti Forradalmi Bizottság tulajdonképpen egy politikai vákuumban jött létre azzal a kihívással, hogy betöltse azt a légtüres teret, ami a Rákosi-, Gerőféle rezsím összeomlásával keletkezett és amelyet aztán tragikus módon nem Nagy Imre kormánya, hanem Kádár megtorló rendszere töltött ki ismét. Ebben a köztes állapotban megszűnt a közigazgatás és rendfenntartás minden hivatalos fóruma és tevékenysége és ennek feladatait a Forradalmi Bizottság vállalta magára. A bizottság néhány napon belül átvette a tanács legtöbb közigazgatási funkcióját, a rendfenntartó szerv (jelen esetben polgárőrség) megszervezésén át a város közellátását biztosítani hivatott közéleti osztályig. A Bizottság egyszerre látta el a tanács feladatát, és viselte a rendőrség jogosítványait. Vállalta a közellátás biztosítását, a lakosság tájékoztatását, az üzemekkel való kapcsolatfelvételt és velük együtt a sztrájk megszervezését – fenntartását, a kormánnyal való érintkezést, valamint egy ún. gépkocsi osztály szervezését, amely minden területen elősegítette, gyorsította a Bizottság munkáját. A Forradalmi Bizottság politikai osztályt, polgárőrséget és nemzetőrséget szervezett, amelyek igyekeztek a rendet és a nyugalmat biztosítani a kerületben, majd a november 4-én meginduló szovjet támadás után próbálták a városrész fegyveres védelmét ellátni. A nemzetőrség ezenkívül részt vett olyan látványos katonai akciókban is, mint pl. Mindszenty bíboros kiszabadítása az AVH fogságából. Az utcai harcok fellángolása szükségessé tette egy egészségügyi csoport felállítását, ez gondoskodott a sebesülteket ellátó kórházak, rendelők gyógyszer- és kötszerellátásáról.

A bizottsági határozatairól és tevékenységéről beszédek és röpcédulák formájában folyamatosan tájékoztatták a lakosságot, amelynek reakciója természetesen hatással volt az Újpesti Forradalmi Bizottság működésére.

Az újpestiek ügyét tárgyaló népbíróság is felismerte, hogy az Újpesti Forradalmi Bizottság tevékenysége egyedülálló volt az országban, ezt azonban nem mint pozitívumot, hanem mint súlyosbító tényvetet figyelembe az ítélet meghozatalánál. A másodfokú ítélet indoklásában a következő olvasható: „A megalakult forradalmi bizottság tevékenysége a hasonló módon akár Budapesten, akár az ország bármely részén megalakult bizottságok tevékenységétől lényegesen eltért. Ezért nem is lehet összehasonlítani tenni az Újpesti Forradalmi Bizottság és más bizottságok tevékenysége között. Az Újpesti Forradalmi

*Bizottság egy olyan szervezeti formát vett fel és olyan funkciókat ragadott magához, amely szinte államot képezett az államon belül.”*¹⁶

Természetesen teljesen kimunkált, koherens rendszert egészen a Bizottság működésének a végéig, november 12-ig sem lehetett megvalósítani, hiszen a feladatok, megbízatások meglehetősen alkalmoszerűen működtek, úgy, ahogy azokat éppen a körülmények, forradalmi események hozták. Mindazt, ami a 15 év alatt romlott, roskadozott, majd végül egyetlen nap alatt összedőlni látszott, az Újpesti Forradalmi Bizottság szinte napok, órák alatt próbálta helyretenni, ami iszonyú feszültséget jelentett. 1956 október–novemberében másként érzékelték és értékelték az emberek, és főként a Bizottság tagjai az idő múlását. „4-5 nap nagyon nagy idő 1956-ban... Öt nap normális körülmények között 50 év. Emberek generációkat élnek le, társadalmi rendszereket lépnek át órák alatt gondolkodásban oda és vissza...”¹⁷

A Kósa Pál által irányított Újpesti Forradalmi Bizottságnak, sajnos valóban szinte csak néhány nap állt a rendelkezésére, hiszen, 1956. november 4-én ágyúzásra ébredt a Budapest. Hajnalban a szovjet hadsereg Különleges Hadtestének Magasabbegységei a támadásra vonatkozó jelszó („Mennydörgés”¹⁸) elhangzását követően, „Forgószél” fedőnév alatt megkezdték a főváros elleni offenzívát.¹⁹

November 5-én megindult a szovjet támadás Újpest ellen is, amely aztán öt nap alatt vérbe fojtotta a változás reményét. A forradalom összesen 54 újpesti áldozatot követelt,²⁰ 21-en²¹ a november 8- és 10-i véres összecsapások alatt veszítették életüket. Az utcákon cirkáló tankok, páncélautók és állig felfegyverzett szovjet katonák felmorzsolták az ellenálló forradalmárokat utolsó egységeit is, majd magyar civilek segítségével hozzáláttak a fegyverek felkutatásához, begyűjtéséhez.²² Az Újpestet lerohanó szovjet csapatok megpecsételték a Forradalmi Bizottság sorsát. A november 5-től illegalitásban működő Bizottság az utolsó percig igyekezett keresni a tárgyalásos kiegyezés lehetőségét a régi rezsím embereivel, de hasztalan. A tanácselnök, Andrásfi Gyula gerinctelen, gyalázatos árulása révén a „szovjet elvtársak” különösebb erőfeszítés nélkül tartóztatták le az újpesti „ellenforradalmárokat” vezérkarát.²³

November 12-én szovjet katonák rohanták meg a tanácsháza épületét, ahol Kósáék éppen Andrásfival próbáltak egyezkedni, és pontosan, név szerint gyűjtötték be a Bizottság tagjait, akiknek esélyük sem volt a menekülésre, mert az épületet szovjet tankok gyűrűje zárta körül.²⁴ Az elfogott bizottsági tagokat ezeken a harckocsikon szállították először a Bel-

ügyminisztériumba, majd onnan a Fő utcai Ügyész-ségre, ahol először a szovjet majd a magyar vizsgálati szervek kezdték meg kihallgatásukat.

A KÓSA PÁL ÉS TÁRSAI ELLEN INDÍTOTT BÜNTETŐELJÁRÁS A FORRADALOM LEVE-RÉSE UTÁN

A forradalmárok letartóztatása, a gyanúsítottak előállítása 1956. november 12-től 1957 szeptemberéig folyt. A kihallgatásokat a Budapesti Rendőrfőkapitányság IV. kerületi Rendőrkapitányságának Politikai Nyomozó Alosztálya végezte 1957 februárjától 1957 decemberéig, amelynek eredményeként a Budapesti Ügyészség megfogalmazta, majd 1958. január 6-án a Fővárosi Bíróságnak átadta a Kósa Pál és társai ellen szóló vádiratot. Az Újpesti Forradalmi Bizottság tagjai ellen felhozott vádak közül a legsúlyosabbak a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének és kezdeményezésének büntetése, a többrendbeli, meg nem határozható számú gyilkosságra való felbujtásra, illetve annak elkövetésére, a társadalmi tulajdon sérelmére ismételt és bünszövetkezetben különösen nagy kárt okozó rablás és lopás büntetése, valamint a személyi szabadság korlátozásának büntetése vonatkozó pontok voltak.²⁵ A Fővárosi Bíróság Népbírói Tanácsa Dr. Halász Pál ill. Dr. Borbély János tanácsvezető bírók vezetésével,²⁶ kirendelt ügyvédek közreműködése mellett, 1958. április 16-tól 1959 március 9-ig összesen 92 zárt tárgyaláson lépett fel a kádári megtorlás jogi képviselőjeként.

A bíróság ítélete példátlan szigort, kegyetlenséget tanúsított a Forradalmi Bizottság ellen, demonstrálva, hogy a „munkás-paraszt érdekeket képviselő hatalom” nem tűri a rendszer alapjait megkérdőjelező véleményt, még ha azt a saját bázisát képező réteg, jelen esetben az újpesti munkásság nevében fellépő bizottság fogalmazza is meg. Lichtenstein Sándor a következőképpen jellemezte az újpestiek perét: „A miénk az egyik legnagyobb pernek számított annak idején, monstre-pernek neveztek bennünket. Mi voltunk az egyetlen komplettírozott forradalmi bizottság, akik bíróság elé kerültünk és feltétlen példát statuáltak velünk.”²⁷

A Budapesti Fővárosi Bíróság Népbírói Tanácsa, 1959-ben éppen március 15-én, a 1848-as forradalom és szabadságharc évfordulóján hirdette ki ítéletét. 33 vádlottból elsőfokon tízet, majd másodfokon, 1959. július 28-án, hetet kötéláltali halálra, hármat életfogytiglan tartó-, míg a többi bizottsági tagot összesen 217 év börtönbüntetésre ítélte.²⁸ Az ítélet értelmében a Kozma utcai Országos Börtönben

1959. július 30-án a Bizottság tagjai közül felakasztották Csehi Károlyt, Gémes (Gránitz) Józsefet, Koszterna Gyulát, Rajki Mártont és Somlyói Nagy Sándort, majd szeptember 23-án Gábor Lászlót.²⁹

Az Újpesti Forradalmi Bizottság elnöke, Kósa Pál az ítélethirdetés után önkézzel akart véget vetni az életének,³⁰ de nem engedték meghalni, visszahozták az életbe csak azért, hogy rajta is, a bírói végzés szövegének megfelelően hajthassák végre az ítéletet. Kósa Pált 1959. augusztus 5-én küldték bitófára.³¹

A holttesteket emberhez méltatlan körülmények között dobálták a 301-es parcella gödreibe.

A kádári megtorlás rendszere nem csak az 1956-os eseményekben közvetlenül részt vállalókon állt kegyetlen bosszút, de éveken át üldözte, hátrányos megkülönböztetésben részesítette családtagjaikat, hozzátartozóikat és mindazokat, akiket valamilyen szál kötött az 1956-os forradalomhoz és szabadságharchoz.

1956-ot és hőseit igyekezett minél mélyebben a feledés és a nem tudás sötétzárkáiba rejteni. A forradalom hőseinek rehabilitációja ezért hosszú-hosszú évtizedeket váratott magára, Kósa Pál és társai csak 1989-ben kapták meg felmentő ítéletüket.³²

UTÓSZÓ

Bibó István *Az európai társadalom fejlődése* című 1971-ben született tanulmányában a következőket írja:

„... Minden termékeny társadalomszervezés alapja az a felismerés, hogy az emberek között leküzdhetetlen érdekellentétek nincsenek, csak görcsös félelmek vannak, esetleg olyan görcsös félelmek, amelyek megmerevedett társadalmi szituációkra épülnek, azonban nem valóságos érdekellentétekre, hanem megmerevedett társadalmi szituációkból fakadó érdekellentétekre. A forradalmi erőszak tehát akkor és csak akkor hasznos és termékeny, ha azért látszik szükségesnek, mert egy bizonyos szituációban egy megmerevedett hatalmi szituáció gyors és egyik pillanatról a másikra való felbontását, szétrombolását teszi lehetővé. (...) A forradalmi erőszak (...) ezáltal egy óriási felszabadulást, lélektani és tetteges felszabadulást hoz létre az alávetettek körében, és megnyitja azok alkotói előtt az utat. Csakis akkor termékeny egy ilyen forradalmi erőszak, ha pillanattal, és ez után a feladata tovább nem folytatódik.”³³

Kósa Pál és az Újpesti Forradalmi Bizottság tagjainak jelentősége abban rejlik, hogy felismerték: a forradalom és a vele elkerülhetetlenül együttjáró erőszak és agresszió valóban nem lehet cél, hanem csak egy kényszer szülte, átmeneti eszköz. Ennek

felismerését bizonyítja, hogy a Bizottság fegyveres, hatalmi szervei: a polgárőrség, a politikai osztály, és a nemzetőrség a Rákosi-, Gerő-féle gazdasági, politikai, ideológiai és szociális görcsöktől és félelmektől béna rendszerének elsöprését szolgáló intézmények voltak, amelyek, – annak ellenére, hogy a „rossz” ellen irányultak – nem tűzték ki célul sem az erőszak idealizálását, sem állandósítását.

Ezek az intézmények, a Forradalmi Bizottság többi osztályával (élelmezés, egészségügy, stb) egyetemben arra voltak hivatva, hogy majdan hozzájáruljanak egy sokak által óhajtott demokratikus, szabad, emberhez méltó társadalom megvalósításá-

hoz, amely képes feloldani a polgárok között feszülő bénító érdekellentéteket, és képessé teszi őket az együttműködésre. Kósa Pál és az Újpesti Forradalmi Bizottság tagjai éppen ezért tevékenységük kezdetétől egészen 1956. november 12-ig, letartóztatásuk napjáig ugyanúgy keresték a kiegyezésem, tárgyaláson alapuló együttműködés lehetőségeit az újpesti dolgozók ezreit képviselő munkástanácsokkal, mint a katonasággal, rendőrséggel vagy a városi tanács vezetőivel, azaz a régi rend híveivel.

A nagypolitika hideg, számító, öncélú és kegyetlen játszmájának az eredménye az, hogy végül munkájuk befejezésére sem tér, sem idő nem maradt.

Hivatkozások:

1 Szabó Pál: A parasztsághoz. In: Medvigy Elvira, Pomogáts Béla (szerk.): Ezerkilencszázötvenhat, te csillag. Püski Kiadó Kft, Budapest, 1991. 78–79. old.

2 Füst Milán: Émlékbeszéd Thukydész modorában az elesett hősök sírja felett. In: Medvigy Elvira, Pomogáts Béla (szerk.) Ezerkilencszázötvenhat, te csillag. Püski Kiadó Kft, Budapest, 1991. 51. old.

3 Rainer M. János: Helyi politikai szerveződés 1956-ban – Az újpesti példa. In: Bencsik Zsuzsanna, Kresalek Gábor (szerk.): Az ostromtól a forradalomig adalékok Budapest múltjához 1945–1956. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1990. 103. old.

4 véltára, Lichtenstein Sándor-interjú. Készítette Krassó György az 1980-as évek elején. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 121/1. sz. 5–6. old. Lichtenstein Sándor (1928–1999) munkás. 1956-ban az Újpesti Nemzeti Bizottság tagja

5 A megaláztatott forradalma. „Vihar-kabátosok az Egyesült Izzóban” (Interjú Zolcsák Istvánnal) In: Magyar Nemzet, 1991. november 21.

6 Drahony Terézia, Névay József: Újpest – 1956. Budapest, 1989. október, 1. old.

7 Történeti Hivatal (a továbbiakban TH), V-142947/1. Kósa Pál és társai ügye, Kiss Imre vallomása, 1957. július 12.

8 TH, V-142947/2. Kósa Pál és társai ügye, Rajki Márton vallomása, 1957. május 15.

9 Szendiné Kósa Katalin-interjú. Készítette Körösi Zsuzsanna 1996-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma. 658. sz. 4. old.

10 Az Egyesült Izzó munkástanácsának röplapját közreadja: Kemény István és Bill Lomax (szerk.): Magyar munkástanácsok 1956-ban. Párizs Magyar Füzetek Kiadó, 1986. 54–56. old.

11 Budapesti Fővárosi Levéltár (a továbbiakban BFL), XXV. 4. f. Fővárosi Bíróság Népbírói Tanácsa (a továbbiakban FB.Nb.), Büntetőperes iratok, 8017/1958. VIII. Kósa Pál és társai ellen indított büntetőügyben, 7242. old.

12 Péterfi Miklós-interjú. Készítette: Kozák Gyula. 1982-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma 181. sz. 174–175. old.

13 TH, V-142947. Kósa Pál és társai ügye, Lichtenstein Sándor vallomása, 1957. június 4.

14 Péterfi Miklós-interjú, 175. old.

15 TH, V-142947/4. Kósa Pál és társai ügye, Kósa Pál vallomása, 1957. július 12.

16 TH, V-142947/9. Kósa Pál és társai ügye, FB.Nb. II. 8017/1958/101. A másodfokú ítélet indoklása.

17 Péterfi Miklós-interjú, 187–188. old.

18 Horváth Miklós: Magyarország ellen végrehajtott szovjet agresszió. A Hulám és a Forgószél fedőnevű hadműveletek. In: Király Béla, Lee W. Cogdon (szerk.): A magyar forradalom eszméi. Eltérésük és győzelmük 1956–1999. Atlanti Kutató és Kiadó Társulat – Alapítvány, 2001. 85. old.

19 Kirov, Alexandr: Szovjet katonai beavatkozás Magyarországon – 1956. In: Györkei Jenő, Horváth Miklós (szerk.): Szovjet katonai intervenció: 1956. H&J Kiadó, Budapest, 2001. 153. old.

20 Hornyák Tibor: Harckocsival Mindszentyért. Eurocart Kft. Budapest, 1991. 18–20. old. A halottak névsorát lásd: Melléklet.

21 Drahony, Névay 1989. 10. old. 22 BFL, XXV. 4. f. FB.Nb. Büntetőperes iratok, 8017/1958. XV. Kósa Pál és társai ellen indított büntetőügyben, Gémes József naplója, 68–70. old.

23 TH, V-142947/2. Kósa Pál és társai ügye, Adrásfi Gyula vallomása, 1957. május 29.

24 Szendiné Kósa Katalin-interjú, 12. old.

25 TH, V-142947/9. Kósa Pál és társai ügye, NB. II. 8017/1958/101. A másodfokú ítéletek indoklása.

26 Hegedűs B. András, Kende Péter, Litván György, Rainer M. János (szerk.): 1956 Kézikönyve. III. kötet. Megtorlás és emlékezés. 1956-os Intézet, Budapest, 1996, 202–203. old.

27 Lichtenstein Sándor-interjú, 220. old. 28 TH, V-142947/9. Kósa Pál és társai ügye, NB. II. 8017/1958/101. A másodfokú ítéletek indoklása.

29–30 Balassa János, Gehér József, Kurdi Zoltán, Mécs Imre, Modor Ádám, Moldován László, Rózsa Gábor (szerk.): Halottaink 1956. II. kötet. Katalizátor Iroda, Budapest, 1989. 9–14. old.

31 Szendiné Kósa Katalin-interjú, 16. old.

32 BFL, XXV. 4. f. FB.Nb. Büntetőperes iratok, 8017/1958. VII. Kósa Pál és társai ellen indított büntetőügyben, Kósa Pál kivégzéséről szóló jelentés, 9006. old. A jelentést lásd: Függelék.

33 A Fővárosi Bíróság 7.B.114/1992/2. számú ítélete. In: Kadlecovits Géza: In memoriam Újpest 1956. Kossuth Kiadó Zrt., Budapest, 2006. 105. old.

34 Bibó István: Válogatott tanulmányok. III. kötet. 1971–1979. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. 40–41. old.

ROSTA RÓBERTNÉ

EGY KÖNYVTÁROS 56-OS EMLÉKEI

Közeledik az 1956-os forradalom 50. évfordulója.

Egyre több szó esik az akkor történekről. Akik megélték ezeket a napokat, megrázó élményeket, emléképeket őriznek. Az eltelt 50 év sok mindent már „megszépít”, de sokak lelkében a fájdalom és a keserűség még most is él. A várva-várt változás, a reménykedés, amit október 23. hozott, rövid volt, hiszen jött november 4. és következett a bosszú, a megtorlás.

A keserű és sokak számára szomorú emlékeket szeretném az alábbi kis történettel feledtetni.

1956. február 1-jén megszűnt a balatonfüredi járás és annak minden intézménye. A járási könyvtár, ahol akkor dolgoztam, önálló községi könyvtár lett, egy főfoglalkozású dolgozóval, ez voltam én. A könyvtár a volt Vasas Művelődési Ház hátsó két kis szobájában kapott helyet, a takarítást a művelődési ház takarítónője, a mindig vidám Mariska néni végezte. Ő volt az, aki általában „mindent tudott”, szeretett intézkedni, de a munkáját mindig becsületesen elvégezte.

Jött az ősz és jött október 23. Gyorsan pörögtek az események, a forradalom végigsöpört az országon. Felvonulások, tüntetések országszerte. Autók szállították az élelmet a pestieknek, aki tudott, segített a forradalomban résztvevőknek. Sajnos történt sok vandál cselekedet is, gyújtogatás, könyvégetés, stb. Én akkor még Aszófőn laktam a szüleimmél, s amíg

vonat közlekedett, minden nap bejártam a könyvtárba. Olvasó nem nagyon akadt, de itt voltam a munkahelyemen, hogy vigyázzak a rám bízott értékekre. Féltem a könyvtár állományát az elszabadult indulatoktól, és gondoltam, hogy azokat a műveket, melyeket esetleg megsemmisítésre szánnak, kiszedem a polcokról és a könyvtár kis olvasószobájának sarkában lerakom. Többnyire politikai művek – Lenin, Sztálin, Rákosi stb. művei – voltak. Gondoltam, ha vinni akarják, ezeket vigyék.

A könyvek jó néhány napig szépen ott pihentek. Füreden hála Isten, senkinek sem jutott eszébe, hogy könyveket égessen. November 4-én elterjedt a hír, hogy Budapesten megjelentek a szovjet tankok, és leverik a forradalmat. Ennek hallatán az én kedves Mariska nénim bement a könyvtárba, és a félrerakott könyvek nagy részét felrakta az asztalokra.

November 5-én vagy 6-án bementem a könyvtárba, hogy körülnézzek. Megdöbbenve láttam, hogy a Lenin, Sztálin könyvek mind az asztalon sorakoznak. Megkérdeztem Mariska nénit, mi történt – hiszen a helyiséghez kulcsa csak neki volt. Erre ő: „Ica, hát azért raktam azokat a könyveket az asztalra, ha jönnek az oroszok, lássák, hogy mindenki ezeket a könyveket olvassa!” – Meglepetésemben nem tudtam, sírjak vagy nevessek.

A könyveket később elraktam az asztalról, senki nem jött megnézni, hogy hányan olvassák őket...

A volt községháza, amelyben 1956-ban a könyvtár működött (Helytörténeti Gyűjtemény)

OLVASÓI LEVELEK

Dr. Sibalszky Zoltán írta:

Z. Karkovány Judit: „Kinek az emlékére?” című cikkéhez

„1944-ben magától a Mária-szobor alkotójától, Fülöp Elemér szobrászművésztől hallottuk, hogy a szobrot annak emlékére állítják, hogy ott egy viharban Brázay Zoltán Laci unokája – akit a Brázay név továbbvitele céljából örökbe fogadott – kalóz típusú vitorlásával felborult. Akkor én úgy tudtam, Laci befulladt a Balatonba. Ezt írtam meg a Füredi História 10. számában megjelent visszaemlékezéseimben. Azóta többen is jelezték, hogy Brázay László ma is él, néhány éve járt is itthon. Mivel én a háború után már nem találkoztam vele, elfogadtam a haláláról szóló vélekedést. Az mégis valószínű számomra, hogy Brázay Zoltán kedves unokájának a súlyos életveszélyből való menekülése emlékére, hálából készült Szűz Máriának szobrot állítani.”

Tilesch Nándor: „Zenész barátság” című cikkéhez

„A Horthy Miklós által szeptember végén kiküldött fegyverszüneti küldöttség három főből állt: vitéz Faragho Gábor vezérezredes, a csendőrség főfelügyelője, gróf Teleki Géza, a volt miniszterelnök fia, és Szent-Iványi Domokos, külügyminisztériumi tisztviselő. Ők írták alá Moszkvában 1944. október 11-én az előzetes fegyverszünetet, a kormányzó sifrírozott táviratban adott hozzájárulásával. Vörös János már csak azért sem lehetett tagja a delegációnak, mert ő volt a vezérkari főnök, akinek feltétlenül itthon kellett tartózkodnia, nem beszélve arról, hogy távolléte a németeknek azonnal feltűnt volna!

Vörös János a délelőtti Koronatanácson részt vett, a kormányzói kiáltvány elhangzása után visszament a Vezérkari Főnökségre, ahol fél ötkor németbarát be-

osztottjai nyomására kiadta hadparancsát, miszerint tévedés az, hogy a fegyverszünetet már megkötöttük, az igazság az, hogy azt csak kértük, és egyelőre a harcot folytatni kell minden oldalról jövő támadás esetén.

Október 16-án az új kormány kérte tőle azok névsorát, akik a fegyverszünet előkészítésében részt vettek. Ő azt mondta, hogy az erre vonatkozó iratokat füredi villájából kell felhoznia, és ezért le kell mennie. Füredi villájából fia, Tibor kis autóján feleségével és fiával együtt, a hátsó kapun át kijutva a tihanyi apátságba ment, ahonnan másnap Keszthelyre, onnan pedig a következő napon a dunaföldvári hídon át Kecskemétre mentek. Itt a ferencesek kolostorában szerzetesnek öltözve várta meg az oroszokat. November 2-án jelentkezett a szovjet parancsnokságon, ahonnan Moszkvába vitték, ott csatlakozott a fegyverszüneti bizottsághoz.

A háborús években Vörös Jánoson kívül még egy másik tábornoknak is volt Füreden villája: Náray Antalnak, a mai Madách Imre utca és a Pálóczi Horváth utca találkozásánál.

Dr. Bakos Miklós írta:

A Madonna-szoborral kapcsolatos zavarokat az okozhatja, hogy két különböző Mária-szoborról van szó:

1.) Terveztek egy Madonna-szobrot a hajókikötő mólójára.

2.) Brázay Zoltán is akart – hogy mitől indíttatva, nem tudom – a birtokához tartozó részen a Balatonban egy, nem Madonna, hanem Stella maris szobrot felállíttatni. Az alapzat és a nyers vasbeton oszlop el is készült, utóbbi, megdőlve ma is látható. A szobor gipszmintáját Fülöp Elemér, aki emlékezetem szerint rokona volt Brázay Zoltánnak, állítólag el is készítette, de a szobor felállítására már nem került sor.

A Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület köszönetet mond mindazoknak, akik 2005. évi adójuk 1%-ával (97 906 Ft) támogatták. Az összeget a „Füredi História” kiadására és megemlékezések lebonyolítására fordítottuk.

Kérjük, hogy 2006. évi adójuk 1 %-ával is támogassák tevékenységünket.

Adószámunk: 18918421-1-19

TÓTH GYÖRGYI

PÓTLÁS A „BALATONFÜRED EMLÉKJELEI” CÍMŰ KÖNYVHÖZ 2.

Helye: Állami Szívkórház bejárata

Felirata: Dr. Schmidt Ferenc (1881-1958) Az Erzsébet Szanatórium ig. főorvosa (1912-1952), Ady Endre és Rabindranath Tagore orvosa, a szőlőgyógyomód népszerűsítője emlékére. Működése alatt nevezték először Füredet a szívbetegek Mekkájának. Balatonfüred Város Önkormányzata Állami Szívkórház Balatonfüred Városért Közalapítvány Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület 2006

Felavatva: 2006. július 19.

Avató: Prof. Dr. Veress Gábor, kórházigazgató, Dr. Bóka István polgármester, Migrai Katalin, Schmidt Ferenc unokahúga

Anyaga: fehér márvány, bronz plakett

A plakett készítője: Nemes Péter szobrászművész

Megjegyzés: A táblán szereplő 1952-es évszám a legújabb adatok szerint 1949.

Schmidt Ferenc, dr., orvos (Zalaegerszeg, 1881. január 21. – San Diego, [USA], 1958. július 29.)

A balatonfüredi Erzsébet Szanatórium igazgató főorvosa (1912–1949), a Balatoni Szövetség társelnöke (1938–1942). Orvosi tanulmányait a budapesti és a grazi egyetemen végezte. Ady Endre orvosa és barátja volt. 1926-ban ő gyógyította Rabindranath Tagore Nobel-díjas költőt. Az Orvosi Hetilapban 1929–1940 között számos cikke jelent meg. 1957-ben kivándorolt gyermekeihez Amerikába.

Helye: Horváth-ház, Blaha Lujza utcai oldal

Felirata: Ebben a házban rendezték 1825-ben az első füredi Anna-bált Szentgyörgyi Horváth „Anna” Krisztina tiszteletére. Ezen a bálon ismerkedett meg későbbi férjével Kiss Ernővel, az aradi vértanúk egyikével. Emléküket tisztelettel megőrizzük. Nők A Balatonért Egyesület 2006

Felavatva: 2006. július 28.

Avató: Dr. Bóka István polgármester, Szauer Rózsa, a Nők A Balatonért Egyesület elnöke

Anyaga: fehér márvány.

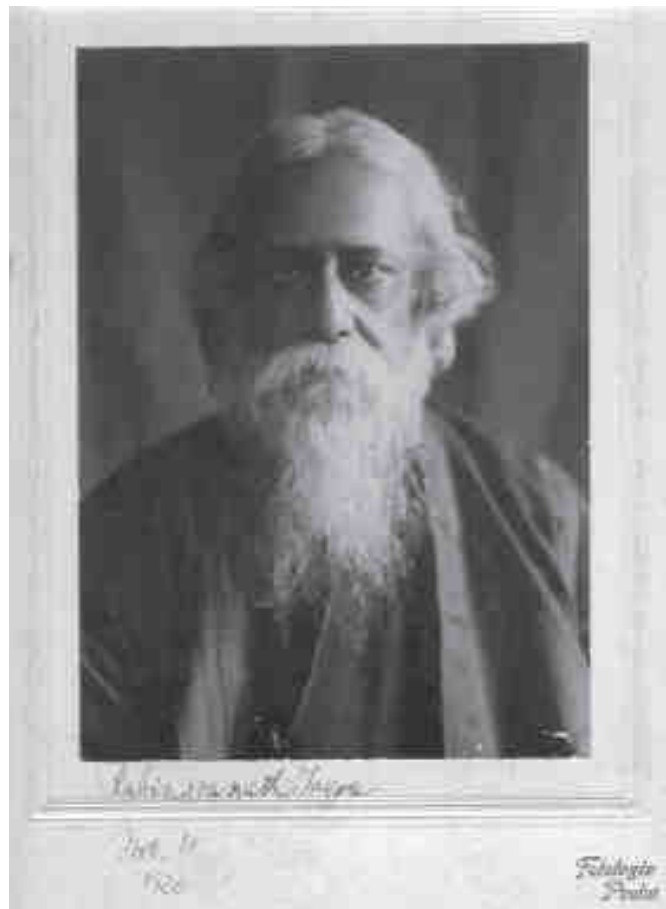
A hagyomány szerint 1825-ben rendezték Balatonfüreden az első Anna-bált.

A 181. füredi Anna-bál kísérendezvényeként került sor az emléktábla avatására a felújított Horváth-ház oldalán. A tábla állítását a Nők A Balatonért Egyesület kezdeményezte. A helyi hagyomány szerint 1825-ben Szentgyörgyi Horváth „Anna” Krisztina tiszteletére rendezték meg Balatonfüreden az első Anna-bált. E hagyománynak állít emléket a felavatott tábla. Szentgyörgyi Horváth Krisztina 1805. július 15-én született Baján. 1826. május 18-án Répceszentgyörgyön kötött házasságot Kiss Ernő huszár főhadnaggyal, a későbbi aradi vértanúval. Kislányuk születésekor, 1827. február 7-én, Pesten hunyt el. A répceszentgyörgyi templomban levő családi sírboltban temették el.

ÚJ SZERZEMÉNYEK

Ady Endre fényképe Dr. Schmidt Ferencnek dedikálva (1912)
(Ifj. Schmidt Ferenc ajándéka)

Rabindranath Tagore dedikált fényképe (1926)

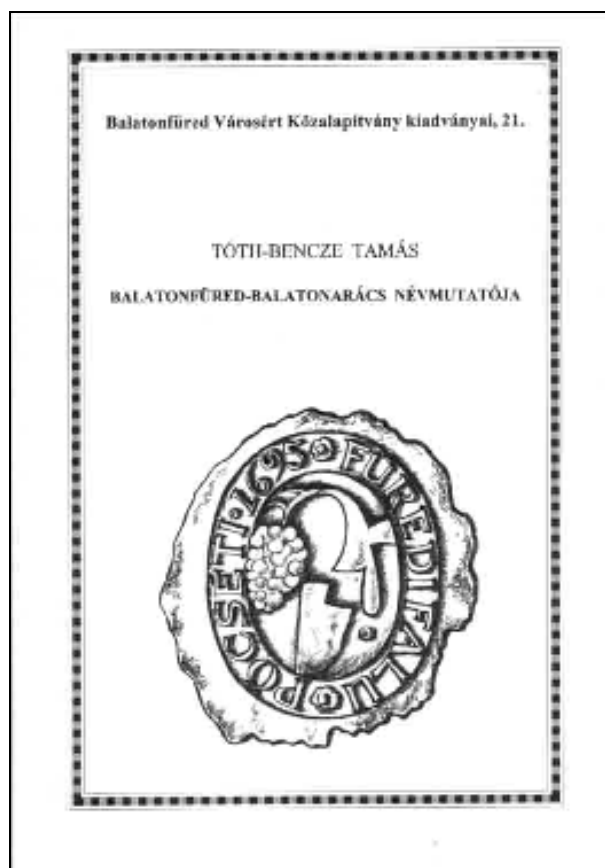
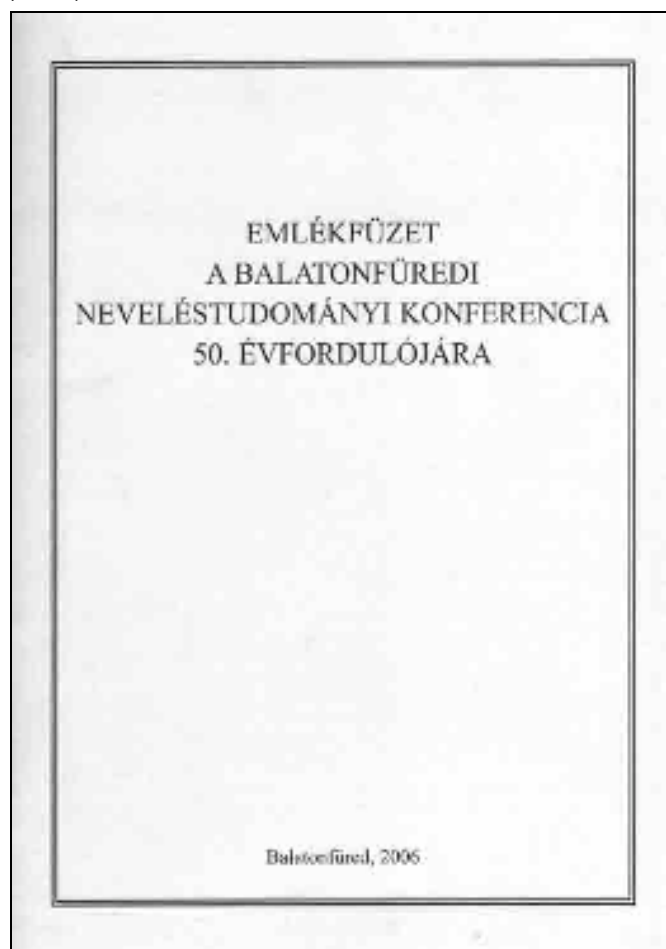
A Balatonfüredi Önkéntes Tűzoltóság 1884-ben
(Szöllősy Adrienne ajándéka)

1881-ben, 125 éve alakult a Balatonfüredi
Önkéntes Tűzoltóegylet.

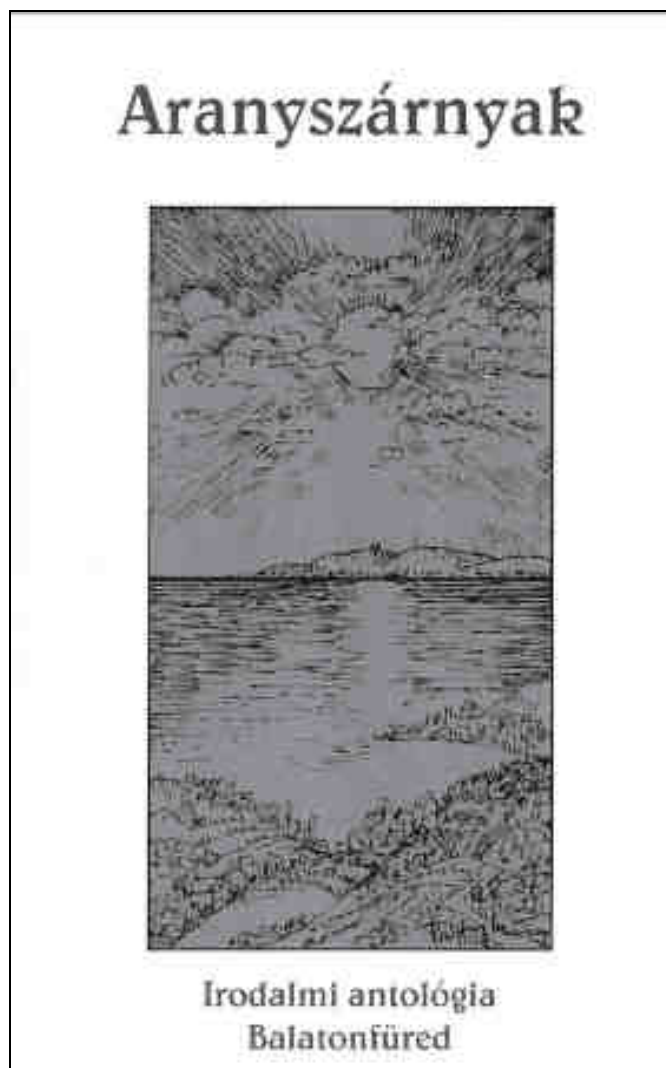
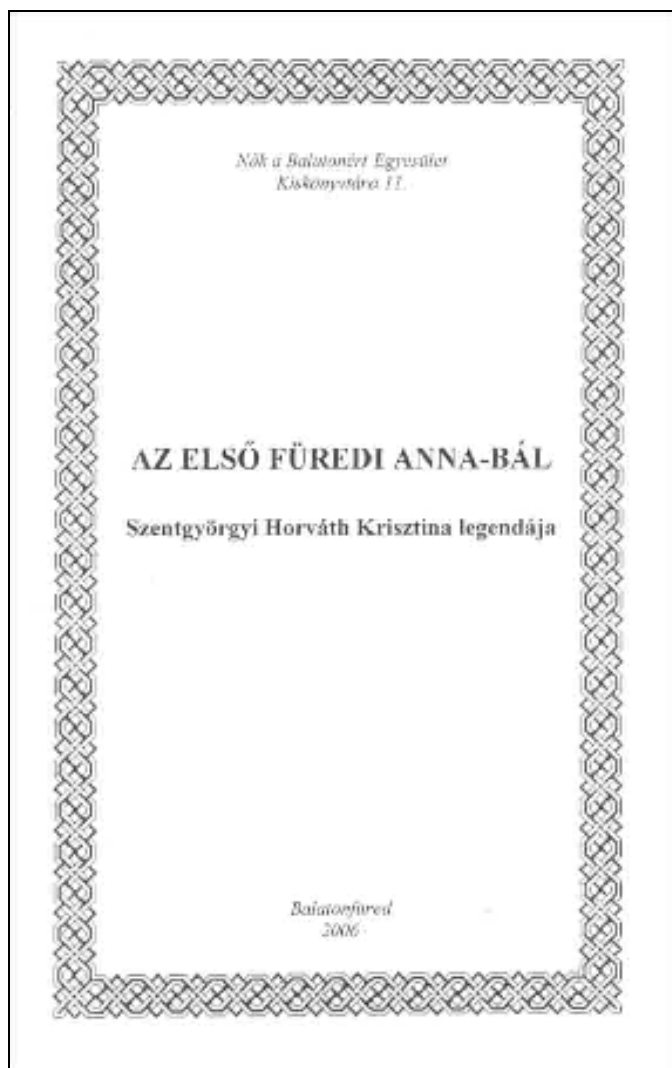
Az alapítók:

Bedegi Gábor Marton Lajos
Bereczky Gábor Marton Sándor
Bernáth József Reményfy Jenő
Csizmadia József Róka Lajos
Darab Gyula Somogyi Dénes
Darab József Somogyi Géza
Kenyeres Pál Somogyi Imre, ifj.
Király Imre Somogyi
Komjáti Pál Zsigmond
Korpádi Gábor Újhelyi Imre
Lichter Izidor Vörös Lajos

ÚJ KÖNYVEK

ÚJ KÖNYVEK

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS 2007. ÉVRE!

Tájékoztatjuk Tisztelt Olvasóinkat, hogy a Füredi Historiára – a szerkesztőség címén – postai pénzes utalványon lehet előfizetni (1100,- Ft).

Kérjük, hogy az utalványon tüntessék fel az összeg rendeltetését és postacímüket!

Balatonfüreden viselt jelvények (1956)

